

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Kadri-Ann Mägi

**1944. aasta märtsipommitamised ja nende kajastamine
ajalehtedes Eesti Sõna ja Postimees**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Olaf Mertelsmann

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. 1944. AASTA MÄRTSIPOMMITAMISED	4
1.1. Narva märtsipommitamine	4
1.2. Tallinna märtsipommitamine	8
1.3. Tartu märtsipommitamine	11
2. MÄRTSIPOMMITAMISTE KAJASTAMINE MEEDIAS	15
2.1. Ajakirjandus ja propaganda Eestis Saksa okupatsiooni ajal	16
2.2. Märtsipommitamiste kajastamine ajalehes Eesti Sõna	19
2.3. Märtsipommitamiste kajastamine ajalehes Postimees	23
2.4. Eesti Sõna ja Postimehe võrdlus märtsipommitamiste kajastamisel	25
Kokkuvõte	27
ALLIKAD JA KIRJANDUS	29
SUMMARY	35
LISAD	36

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureuseastme lõputöö vaatleb 1944. aasta märtsipommitamise sündmuseid ning analüüsib nende kajastamist 1944. aasta märtsikuu ajakirjandusväljaannetes Eesti Sõna ja Postimees. Tegemist on episoodiga Teisest maailmasõjast, mis on sügavalt eestlaste ajaloolises mälus. 6.–7. märtsi ööl ja ööl vastu 8. märtsi hävitati Nõukogude õhurünnakus barokkstiilis arhitektuuriga ajalooline Narva linn. 9. märtsi Tallinna suurpommitamises tekitati tugevad purustused gootistiilis pealinnale. Ulatuslike tulekahjude ja pommitabamustega kaasnesid sajad tsiviilisikutest ohvrid. 26.–27. märtsi ööl oli järg Tartu käes: ülikoollinna purustused ja inimohvrid olid väiksemad kui Narvas ja Tallinnas, kuid ka siinses rünnakus ei puudunud tavainimestest ohvrid ja purustused elamurajoonides. Märtsipommitamised on ajalookirjutuses vähe uuritud teema. Käsitatud on Tallinna pommitamist (Liias 2010, Kivimäe ja Kõiv 1997), üks uurimus on kirjutatud Narvast (Toode 2015), allikatel põhinevat uurimust Tartu 1944. aasta märtsipurustuste kohta aga ei ole. Kuna tegemist on üsna hiljuti toimunud ning kahtlemata väga traagilise sündmusega, mis mõjutas tuhandete eestlaste edasist elukäiku, on tihtipeale märtsipommitamisest kirjutatud emotsionaalselt. Märtsipommitamisega on seotud palju kuulujutte ning vandenõuteooriaid, mida saab lugeda nii tänapäevastest ajaleheartiklitest, nende kommentaaridest, kuid mis veel olulisem – need kuulujutud on saanud osaks ajaloolisest mälust. On väidetud, et tänapäevane märtsipommitamiste kuvand on mõjutatud 1944. aasta Saksa võimude propagandast (Toode videoloeng 2015).

Käesolevas töös lähtun ajaloolase Georges Iggersi meeldetuletusest: “Ajalugu on mälu; ausa ajaloolase ülesanne on vältida selle muutumist moonutatud mäluks” (Iggers 2014). Leian, et iga ajalooline sündmus väärib ratsionaalset ja faktidel põhinevat uurimist. Sadade hukkunute, tuhandete kannatanud hoonete, hävinud kultuurimälestiste ning kunstiväärtustega lõppenud sündmuse tänapäevane kuvand, mis tugineb teise vägivaldse režiimi propagandal, on ebaaus ja väär. Seetõttu pean oluliseks kõigepealt uurida neid sündmusi, põhjusi ja tagajärgi ning analüüsida, kuidas on mõjutanud Saksa okupatsioonivõimude propagandamasinast lahutamatuna eksisteerinud ajakirjandus tänapäevast kuvandit nendest süngetest Teise maailmasõja-aegsetest sündmustest. Lõputöö eesmärk on täpsustada 1944. aasta märtsipommitamiste sündmustikku – selle põhjuseid ja tagajärgi, sh eriti Tartus, mida ei ole varem akadeemilises kirjanduses

piisavalt käsitletud, ning uurida, kuidas kajastati märtsipommitamisi omaaegses meedias.

Uurimistöö ülesehitus on jaotatud kaheks: esimene osa kirjeldab märtsipommitamise sündmusi, teine osa meediakajastust. Narva ja Tallinna sündmusi kajastan tuginedes valdavalt olemasolevatele materjalidele, kuid osaliselt olen kasutanud ka arhiivimaterjale. Tartu pommitamist kirjeldavas peatükis olen kasutanud arhiivimaterjale ja mälestusi, sest selle kohta uurimused puuduvad. Kõikide linnade juures kirjeldan sündmuste käiku ja purustuste ulatusi. Teises osas moodustab olulise osa meediakajastuse analüüs. Selles osas kirjeldan esiteks propagandat üldiselt ja Saksamaa poolt okupeeritud Eesti kontekstis. Analüüsi aluseks on Kristo Nurmise, Triin Targa ja Heiki Raudla käsitlused propagandast (Nurmis 2011, Tark 2013, Raudla 2001). Analüüsin märtsipommitamistega seotud sündmuste kajastusi Eesti Sõnas ja Postimehes, kasutades selleks võrdlevat meetodit. Võrdlen märtsikuu artikleid, kuna just sel ajal toimus märtsipommitamiste kuvandi loomine, mis suurel määral püsib ka tänapäevani. Peatükis, mis käsitleb Narvat, tuginen Andres Toode artiklile “Kes lõhkus Narva?” (Toode 2015). Lisaks kasutan dokumente fondist “ENSV Vabariiklik Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks” – mõistagi kriitiliselt. Tallinna pommitamises kasutan dokumentide kogumikku “Tallinn tules” (Kivimäe ja Kõiv 1997) ning Taavet Liase käsitlust Tallinna õhutorjest märtsipommitamise ajal (Liias 2010). Tartu puhul kasutan arhiivimaterjalidest põhiliselt Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur aruandeid. Tartu kohta on antud teemal ilmunud ajakirjanduses märtsipommitamise aastapäeval mõningaid artikleid (Postimees, 26.03.2014 ja Maaleht, 26.03.2016), kuid need pole akadeemilised uurimused, põhinevad rohkem inimeste mälestustel ja on populaarteaduslikud. Tõsiselt võetav ajalooline uurimus Tartu märtsipommitamise teemal puudub, mistõttu tuginen käesolevas uurimuses suuresti ka 1944. aasta ajakirjandusväljaannetele ja mõningatele mälestustele. 1944. aasta ajalehti kasutades pean silmas Saksa okupatsiooni kontrolli nende sisu üle.

1. 1944. AASTA MÄRTSIPOMMITAMISED

1.1. Narva märtsipommitamine

Teine maailmasõda hävitas tuhandete narvakate kodud. Sakslaste poolt läbiviidud sundevakueerimine säästis inimesid, kuid põliste narvakate mälestustes on tegemist valusa sündmusega (Sõda Narvas 2004, Narva tragöödia 2004). Sõjajärgse Narva välisilme ei olnud ainus, mis oli drastiliselt muutunud. Muutunud oli ka linnaelanike koosseis. Kuigi levinud on arusaam, et endistel narvakatel ei lubatud Nõukogude võimude poolt linna naasta (Samas), ei saa seda täiesti kindlalt väita, sest puudub seda fakti kinnitav dokument (Mertelsmann 2007, lk 55). Igatahes oli Narva olukord ka sõjajärgselt täbar, sest inimestel polnud võimalik tagasi pöörduda suuresti juba sellepärast, et suur osa elamispiindadest olid hävinud.

Piirkond 20–50 kilomeetri kaugusel rindest kuulus armee tagalapiirkonda (*Rückwärtiges Armeegebiet*), Eesti ala kuulus 18. armee tagalakomandandi haldusesse (Maripuu 2012, lk 91). Narva erines seega ülejäänud Eesti linnadest Saksa okupatsiooni ajal, kuna administratiivvõim kuulus seal sõjaväele. Nõukogude vägedele oli Soome lahe lõunarannik oluline: pääsemisega sinna oleks NSV Liidule avanenud juurdepääs Läänemerele, samuti oleks löögi alla sattunud Saksa sadamad, ühendusteel ning rünnakutele avatuks oleks olnud ka Soome rannik (Maripuu 2012, lk 258).

Narva märtsipommitamisest on kirjutatud vähe: esiteks on ligipääs Punaarmee tegevusega seotud materjalidele tihti raskendatud, *Wehrmachi* omad on aga sageli lünklikud (Toode 2015, lk 110). Toode toob oma käsitluses Narva purustustest 1944. aasta kevadsuvel juba artikli “Kes lõhkus Narva?” alguses välja, et kuigi Saksamaa ja Nõukogude Liit rikkusid Teises maailmasõjas mitmeid rahvusvahelisi konventsioone, ei tähenda see, et seda oleks tehtud alati. Tema hinnangul vastas sõjapidamine Narva all 1868. aastal vastu võetud Peterburi deklaratsioonile, sest eesmärgiks oli vastase nõrgestamine (Samas, lk 111).

Esimene õhurünnakuline Narvale toimus 6. märtsi ööl vastu 7. märtsi. See rünnak oli suunatud Narva jõe läänepoolsele kaldale. Järgmine laine, mis toimus ööl vastu 8. märtsi, tabas Jaanlinna sillapead (Laar 2008, lk 142). Esimeses rünnakus osales üle 100 pommitaja, järgmisel ööl toimunud rünnakus heideti linnale veel umbes 3000 pommi (Hiio, Maripuu, Paavle 2006, lk 1049). Kuigi juba 25. jaanuaril oli alustatud tsiviilisikute sundevakueerimisega, ei saa päris kindlalt väita, et tsivilistidest hukkunud puudusid. Näiteks viibis sel ajal linnas 11-aastane Tatjana koos ema ja vanaemaga (Gontšarenko 2005). Vaid kilomeeter Kreenholmist Lääne poole lubasid sõjaväelased evakueerimisest kõrvale jääda ning talupidamise eest hoolt kanda ka Venemaalt pärit eestlasest sõjapõgenikul (Kirjutamata memuaare. Sõda Narvas 2004, alates 13.

minutist).

Narva ning samuti ka teiste Eesti linnade pommitamisel 1944. aasta märtsis osales Nõukogude kaug(tegevus)lennuvägi (*Авиация Дальнего Действия*, käesolevas töös edaspidi kasutatud ADD), mis allus otse Punaarmee peakorterile ehk Stavkale, ning mida kasutati vaid tähtsaimate objektide ründamisel (Laar 2008, lk 141). Narva puhul kasutati taktikat, mis oli Teises maailmasõjas neile korduvalt edu toonud. See seisnes raskete pommide jm lõhkekehade heitmist vaenlase suunas enne jalaväerünnaku algust. Toode toob välja, et nii Narva, Tallinna kui ka Tartu märtsikuised pommitamised oli eesmärgiga sakslaste kaitsest läbi murda ja sellega pealetungile hoogu juurde anda. Lisaks mainib ta, et ADD näol oli tegemist ebaefektiivse lennuväega, kelle tegevust iseloomustas muuhulgas madal võitlusemoraal (Toode 2015). Madala võitlusemoraali põhjuseks võis olla see, et pärast 1917. aastate revolutsiooni vajas õhuvägi praktiliselt uut ülesehitamist. Korduvalt on mainitud, et kuigi tehnika poolest oli Nõukogude Liidul tugev õhuvägi, andis kõvasti soovida pilootide väljaõpetus (Halder 1950, lk 190; Sterret 2007, lk 89-90). Toode toob välja, et Narva rindel oli sakslaste üheks tähtsaimaks positsiooniks Ivangorodi sillapea, mis oli koos transpordisõlmedega ühtedeks Punaarmee rünnakute sihtpunktideks. (Toode 2015, lk 118) Sama mainib ka Pat McTaggart, tuues ühtlasi välja, et lennukid pommitasid madallennul kõike, mis liikus või nägi välja nagu kamoflaažiga varjatud relv (McTaggart 1999). Kuigi enamik linnast oli märtsipommitamise käigus hävinud, ei lõppenud sellega Narva linna kannatused: III Germaani Soomuskorpusele anti ülesanne taandumisel linna oluliste punktide hävitamine. Nende hulka kuulusid transpordiga seotud rajatised nagu sillad ja raudtee, aga ka tähtsamad ehitised (Toode 2015, lk 122). 26. juuli hommikul leidsid Punaarmee sõdurid eest mahajäetud ja mineeritud linna, mille purustuste ulatused tekitasid ka neis endis imestust (Samas, lk 125). Ajalooline Narva oli sõjategevuse tõttu hävinud.

Narva puhul on üsna raske välja selgitada kõikide hoonete purustamise kuupäevi ning isegi seda, kas nende hävitajad oli sakslased või punaarmeeelased. Erinevalt Narvast, tehti Tartus ja Tallinnas üsna kohe pärast pommitamist aktid purustuste kohta ja tänu sellele on nendes linnades tänaseks teada nii täpsed kuupäevad, mil hooned purustati, kui suurel määral need olid kahjustatud ning ka see, kuhu linnas pommid langesid.

On enam-vähem teada, millised ajaloolised Narva hooned märtsipommitamise käigus hävisid, kuid kuna tegemist oli rindelinnaga, siis sealset sõjategevust kevadtalvel arvesse võttes on mõisteta, et purustuste ulatuse kindlaksmääramine ning

dokumenteerimine ei olnud sel hetkel prioriteet. Samuti ei ole iga purustatud hoone või infrastruktuuri osa purustaja kindlaksmääramine võimalik – taganevad sakslased kasutasid Nõukogude vägedele tuttavat “põletatud maa taktikat” ning õhkisid ning mineerisid lahkudes Narvat ning selle veel hävitamata objekte (Toode 2015, lk 125). Küll aga toob Toode välja, et kevadtalvel oli purustatud Ivangorodi linnus, Narva linnuse Hermanni torn oli hävinud Punaarmee suurtükiväe tules (Samas, lk 122).

Kuigi on teada, et Punaarmee rünnaku tõttu hävis pea terve ajalooline Narva, oli osa kultuurimälestistest taastatav. Nõukogude võimud otsustasid nende restaureerimise asemel kasutada hoonete kive uute ehitiste rajamiseks, maanteede parandamiseks ja muudeks töödeks. Püüti häbematult kogu enda tekitatud kahju sakslaste süüks teha – nii on üksikasjalikult kirja pandud kahjud: Narva Raekojale, Börsihoonele, Kaalukojale, Vanale apteegile ja Fonne majale (ERA.R-364.1.130); Peeter I majamuuseumile (ERA.R-364.1.151); Narva linnamuuseumile (ERA.R-364.1.150); Issandamuutmise peakirikule, Haabu, Aleksandri ja Soome-Rootsi kirikule, Apostliku õigeusu ja Jaani koguduse kalmistutele ja kalmistute mälestusmärkidele (ERA.R-364.1.135); Narva muinsuskaitse all olevatele eramajadele (ERA.3-3641.137); Narva puusillale, bastionidele ja Suurele Bulvarile (ERA.R-364.1.133). Siinkohal ei saa välistada, et mõne objekti purustuste taga polnud sakslased, kuid kõikide nende esitamine kui sakslaste tekitatud sõjakahjuna on ilmselge liialdus.

Nõukogude dokumentides vassimise kinnituseks võib tuua näiteks artikli Eesti Sõnas 16. märtsil 1944, kus P. Jäntsich kirjeldab Narvat pärast teistkordset õhurünnakut, mainides, et hävitatud on teiste hulgas kirikud, raekoda, börsimaja, vana apteek ja linnamuuseum (Eesti Sõna, 16.03.1944) Nõukogude dokumendis seisab: “1944.a. märtsis hävines hoone koos osaliselt evakueerimata sisustusega vaenutegevusel puhkenud Narva suurtulikahjus” (ERA.R-364.1.150, l. 4). Teises dokumendis tuuakse välja, et Narva raekoda hävis “torni osas ja seesmiselt täielikult” seoses sakslaste poolse süütamisega 26. juulil (ERA.R-364.1.130, l. 7). Börsihoone, mis asus raekojaväljaku lõunapoolsel küljel, hävis dokumendis kirjutatu kohaselt sõjategevuse käigus (ERA.R-364.1.130, l. 10).

Samuti on dokumendis kirjas: “Narva Soome-Rootsi kirik on põlenud ja purunenud vaenutegevuses 1944. aastal. varisenud on torn ja põhjamüür ning põlenud kõik sisustus ja puuosad, nii et püsti on veel vaid kolm seinat” (ERA.R-364.1.135, l. 56).

Punaarmee jaoks oli Narva hõivamine oluline: Leningradi blokaadist läbimurdmine pidanuks tähendama ka väegrupi Nord hävitamist. Järgmiseks sammuks oleks olnud juba kiire Balti riikide vallutamine ning sissetung Euroopasse (Toode 2015, lk 116).

1.2. Tallinna märtsipommitamine

Tallinna suurpommitamine on üks kõige traagilisem episood linna ajaloos. Pommitamisest tingitud tulekahjude teel sai kannatada ligi 20% linna hoonestikust (Hiio 2009), 20 000 inimest jäid koduta, hävisid eesti kultuurielu olulised objektid, hukkus 757 inimest. Tihtipeale peetaksegi märtsipommitamise all silmas Tallinna suurpommitamist 9–10. märtsil 1944. Kui Tartu ja Narva purustuste vastu samal kuul toimunud rünnakutest on tähelepanu pööratud vähe, siis Tallinna saatus 1944. aasta märtsikuul on pälvinud rohkem ajaloo uurijate tähelepanu.

Tallinna Eesti politseiülema salajases raportis Tallinna Kaitsepolitsei ülemale ja Eesti politseidirektorile seisab, et kahes rünnakulaines osales kokku 300 lennukit (esimeses 240 ja teises 60 pommitajat), kes heitsid linnale kokku 3068 pommi, millest 1725 olid lõhkepommid, 1300 süütepommi ning 43 lõhkemata pommi. Hukkunute arv on vastavalt: 223 meest, 324 naist, 33 last, kuut ohvrit polnud võimalik identifitseerida (kokku 586 kohalikku elanikku), hukkunute seas oli 50 *Wehrmachti* sõjaväelast ning 121 sõjavangi. Kokku hukkus 757 inimest. Rasked vigastused esinesid 41 mehel, 63 naisel ja üheksal lapsel ning 25 *Wehrmachti* sõjaväelasel ja 75 sõjavangil. Kokku said raskeid vigastusi 213 isikut. Kergete vigastustega pääses 146 meest, 216 naist ja 44 last (kokku 406 kohalikku elanikku). *Wehrmachti* sõjaväelaste seast pääsesid rünnakust kergete vigastustega esialgsete andmete järgi 40 inimest. Kokku olid kerged vigastused 446 inimesel. (Kivimäe ja Kõiv 1997, lk 54–55). 1943. aasta juunikuus elas Tallinnas aadressibüroos registreeritud inimesi 135 454 (neist 20 508 Nõmmel) (Eesti Statistika 1943), mis tähendab, et rünnaku tagajärjel hukkus umbkaudu 0,4% Tallinnas registreeritud elanikest. Purustati 1549 hoonet, 250 ehitist said rasked kahjustused, 320 tunnistati keskmiste kahjustustega ning 2954 maja pääsesid rünnakust kergete kahjustustega (Kivimäe ja Kõiv 1997, lk 64).

Oma panuse Tallinna märtsipommitamise uurimisse on andnud Taavet Liias, kelle põhifookuses on Tallinna õhukaitse. Liias toob välja, et kuna Saksa väed olid pärast Leningradi alt taganemist suutnud kindlustada rinde Narva-Pihkva joonel, tekitas see väegrupp Nordile püüde end uuesti formeerida. Samuti võimaldas Leningradi blokaadist läbitungimine Nõukogude Liidul survestada sõjast lahkuma Soomet, ning

sellest tingituna ka veebruarikuised õhurünnakud Helsingile ja teistele Soome linnadele (Liias 2010, lk 417). Liias arvates olid nii Tallinn, Riia, Liepāja, Tapa ja Pihkva ADD rünnakute sihtpunktideks vajadusest takistada kommunikatsiooni Läänemere sadamate ja raudteesõlmede ning Narva piirkonna vahel. Tallinnal oli suur roll Narva rindel olevate vägede varustamises ning seega ei pea paika väide, et Tallinna ründamine oli mõttetu ning tegemist oli terrorirünnakuga, mille eesmärgiks rahva moraali nõrgestamine (Liias 2010). Ka Vassili Rešetnikov, üks märtsipommitamistel osalenud piloot, kinnitab, et rünnaku eesmärgiks ei olnud linn tervikuna, vaid ilmselt raudteesõlmed, ning sadamad (Vahter 2004).

Liias ja Laar toovad välja, et tugevat rünnakut Tallinnale peeti tõenäoliseks (Liias 2010; Laar 2008, lk 141). Seetõttu võeti kasutusele meetmed õhutõrje tugevdamiseks, mis seisnesid Saksa mereväe juhataja sõjapäevikus kirjutatu kohaselt 1-2 õhutõrjepatareis ja seniste 75-mm õhutõrjekahurite asendamises 88-mm õhutõrjekahuritega. Samuti oli *Luftwaffe* juhtimisstaabile teada ADD võimekus ja taktika, mida hinnati algeliseks: näiteks lendasid ADD lennukid sihtmärgini otsekursil, kui näiteks RAFi (*Royal Air Force*) *Bomber Command* lennukid tegid pettemanöövreid ning viisid vastase hävitajad sihtmärgist eemale (Liias 2010, lk 419). Lisaks kehvale taktikale ei hiilunud ADD ka moraali poolest, näiteks heideti pommid tihti õhutõrjetule piiril (Samas 2010, lk 420). Samuti polnud harvad juhud, kui ADD lennukid pommitasid õige sihtmärgi asemel midagi hoopis muud. Nii heideti 1944. aasta veebruarikuus Soomele mõeldud pommid hoopis neutraalsele Rootsile (Samas 2010, lk 427). Helsingi rünnak, millest ADD piloodid kandsid ette kui väga edukast, osutus tegelikult täielikuks pettumuseks: Helsingi tugeva õhukaitse tõttu heitsid pommitajad suure osa lõhkekehadedest merre. Nõukogude võimudele kanti ette kui edukast operatsioonist. Sama tehti Tallinna rünnakuga (Vahter 2004). Liias toob välja, et 1943. aasta septembris olid Takkubba sadama ja selle ümbruse õhuruumi kaitsmiseks kasutusel 16 75-mm, 12 37-mm ja 20 20-mm õhutõrjekahurit. Viimaseid rakendati madallennurünnakute puhul enda patareide julgestamiseks. Lisaks oli veel 12 õhutõrjekuulipildujat ja 20 helgiheitjat (G-60, G-150 ja G-200-tüüpi). Tallinna maksimaalse õhukaitse tagamiseks paiknesid patareid ümber linna. Õhutõrjetuli koondus sellega sadamapiirkonna kohale (Liias 2010, lk 423). Kuigi Tallinna õhutõrje eest vastutaja ei pidanud 1943. aastal seda piisavaks (paljusid olemasolevaid suurtükke peeti aegunuks), ei saa väita, et seda poleks vahetult enne märtsipommitamist püütud tugevdada: pommitamise ajal oli kokku koondatud ligi 30 suurekaliibrilist

õhutõrjekahurit (75 ja 88 millimeetrised), üheksa 40-mm ja kuni 30 väiksekaliibrilist suurtükki. Lisaks veel 105-mm ja 20-mm õhutõrjekahurid, mis asusid radarilaeva Togo pardal, kuid olid mõeldud enda kaitseks (Samas, 424–425).

9. märtsi õöl vastu 10. märtsi tehti Nõukogude vägede poolt linnale kaks pommirünnakut mis jagunesid neljaks laineks. Kell 18.28 algas esimene rünnak, mis kestis kuni 21.12. Pommid hakkasid langema juba samal ajal Tallinnale antud õhuhäirega, sest info edastamine Tallinna õhukaitsele ei olnud piisavalt kiire. Sellegipoolest tulistas õhutõrje alla kaks pommitajat enne Tallinna juurde jõudmist. Rünnakus osales kolm pommituslennukite lainet, mis lähenesid linnale lõuna- ja kagusuunast. II flakidiivisi andmetel oli lennukite kõrguseks 400–5600 meetrit, kuid mainitakse ka madallendu tegevaid lennukeid (Samas, lk 428). Umbes 4000 meetri kõrgusel puhkenud õhulahingut kirjeldab ka õhukaitstes osalenud Klaus Schleer (Vahter ja Vedler 2005) Õhutõrjekahurid avasid tule 44 lennuki pihta, ööhävitajad likvideerisid õhust 14 lennukit. Juba rünnaku esimesel poolel tekkisid aga komplikatsioonid, sest pommitamise tõttu lakkas töötamast kaks mereväe õhutõrjediivisjoni patareid, lisaks tabasid 2. patareis lõhkekehad tulejuhtimisseadmeid. 617. *Flakabteilung*i suurekaliibrilistel (85-mm) õhutõrjesuurtükkide patareidel lõppes keset rünnakut aga laskemoon. See tähendab, et kuuest õhutõrje raskepatareist suutis teha oma tööd kõigest kaks. Liias lisab, et ilmselt see on ka põhjuseks nii Punaarmee lendurite kui ka pommitamise eest varjus olnud tsiviilisikute väidetele, et Saksa õhutõrje oli leebe (Liias 2010, lk 429).

Teine rünnak Tallinnale algas kell 1.07 ning kestis kuni kolmeni. Seal osales umbes 60 lennukit. Teisest rünnakulainest saadi teada läbi *Luftwaffe* raadioluureüksuse, kes kuulis pealt Toropetsi lähedal olevat raadiokõnelust. Ööhävitajad likvideerisid teise rünnaku ajal õhust neli pommitajat. Suure panuse Nõukogude Liidu pommitajatevastases võitluses tegid Soome õhujõud. Kui esimeses laines osalenud lennukid Tallinnast tagasi lendasid, hiilisid Soome 4. lennurügemendi pommituslennukid baasidesse naasvate lennukite sekka ADD lennuväljadele Leningradi ümbruses. Kell 21.30 ründasid põhjanaabrid lennuvälju, mis pidid varustama rünnakuid jätkavaid lennukeid. Tänu rünnakule likvideeriti 10–14 Punaarmee lennukit ja hävitati ühe lennuvälja kogu kütusevaru. Liias väidab, et kuna esimese rünnakujärgselt oli linnas tekkinud tulekahjude tõttu sihtmärgid kergesti leitavad ja nende kustutamine veevarustussüsteemi purustuse tõttu raskendatud, oleks suuremaarvuline pommitamisrühm toonud kaasa tunduvalt suuremad purustused ja

inimohvrite arvu (Samas, lk 430). ADD kaotas 9.–10. märtsi öö rünnakul 10% välja lennanud lennukitest (33–36 pommitajat). Tegemist oli ADD jaoks Soome lahe piirkonna ühe suuremaid kaotusi nõudvaid operatsiooniga (Samas, lk 431).

Rünnakul olid kõige tõsisemad tagajärjed tsiviilelanikkonnale ja linna hoonestusele. Sõjaliselt olulisemaks sihtmärgiks sai Ülemiste raudteejaama juures olnud maaväe vedelkütuse ladu, kus kaotati ligi 1000 tonni kütust, kuid sel hetkel ei olnud tegemist nii suure kaotusega, et see oleks takistanud vägede edasist tegevust. Kannatada said nii Lasnamäe kui Ülemiste sõjalennuväljad (Samas, lk 432). Lisaks said purustuste tõttu kannatada mitmed mereväe laod ja remonditöökojad. Liias toob kokkuvõtteks välja, et ADD jaoks ei olnud tegemist rünnakuga, mis saavutas sõjalisi eesmärke. Tegemist oli üsna ebaõnnestunud ja kuluka operatsiooniga (Samas, lk 433). Punaarmee huvides oli sakslaste võimalikult kiire alistamine, selleks oli vajalik sõjaliste objektide hävitamine. Rahva moraali nõrgestamisel oli kaudne mõju sõjategevuse takistamisele.

1.3. Tartu märtsipommitamine

1944. aasta märtsikuuks oli Eesti üle kahe ja poole aasta olnud Natsisaksamaa poolt okupeeritud. Käimas oli Teise maailmasõja eelviimane aasta: õhurünnakud Tartule olid laastanud Emajõeäärse linna hoonestikku juba korduvalt: 1941. aastal Saksa ja Nõukogude vägede vahelises sõjategevuses hävis ka muude hoonete seas Tartu üheks sümboliks olnud kivisild (Postimees, 11.07.1943). Mõned kuud märtsisündmustest hiljem, 1944. aasta augustikuises Tartu lahingus hävis enamus kesklinna hoonetest. Lisaks oli Teise maailmasõja jooksul heidetud Tartule ka üksikuid pomme – näiteks 1943. aasta jaanuarikuus, mille käigus hukkus tuntud botaanik Teodor Lippmaa ühes oma naise ja tütreaga.

Pärast 1943. aasta Tartu pommitamist, kus Nõukogude lennukid heitsid linnale üksikuid pomme, loodi Eesti Tagala Julgeoleku Diviisi poolt Tartu õhutõrje. Tartu lennuvälja kaitsmise eest vastutasid Saksa raskeõhutõrje patareid, kuid suurema julgeoleku tagamiseks nähti vajalikuks paigutada Tartu südalinna elamute katustele neli õhutõrjesuurtükki. Seoses Nõukogude vägede läbitungimisega Leningradi piiramisrõngast, võeti 7. veebruaril suurtükid maha ning viidi takistama venelaste võimalikku läbimurret Meerapalu ja Mehikoorma kandis. (Jürima, dateerimata mälestused)

Õhuohtu Tartule tunnetati juba varem: 23. ja 25. märtsil heideti Jõgevale enam kui kümme pommi (ERA.R-60.1.60, l. 203). See, aga ka veel enam nädalapäevad varem toimunud Narva ja Tallinna pommitamised, andis aimu tõsisest õhurünnaku ohust.

Tartu märtsipommitamine leidis aset 1944. aastal 26. märtsi õhtust 27. märtsi varahommikuni. Selle tagajärjel hukkus 59 inimest, ligi 100 inimest sai haavata ning pommid ja tulekahjude tõttu kannatas umbes 300 hoonet, millest pea kõik olid elamud. 26. märtsi õhtul kell 18.39 heidetigi Nõukogude vägede poolt Tartu linnale esimesed pommid (ERA.R-60.1.60, l. 213-214). Linn oli “Stalini jõulupuu” tuledes valge nagu päeval, meenutavad Linda Poots ja Jaan Einasto (Postimees, 26.03.2014). “Jubedalt-veetlevalt mõjusid tulekerad, mis olevat paistnud mitmekümne kilomeetri kaug[us]ele, nii Rõngu, Palale ja Saarele,” seisab Jaan Roosi päevikus 26.märtsi kuupäeva all (Roos 1997, lk 23). Valgustuspommidega tuledes Tartut meenutab ka Andres Jaeger, kes nägi vaatepilti koos oma õega Puhjas (Maaleht 26.03.2016). Rünnak toimus kahes laines. Pärast esimest, ligi poolteist tundi kestvat pommitamist algas umbes kell 22 teine, see kestis ligikaudu kella kaheni öösel (Roos 1997, lk 24).

Kuigi Tartu inimkaotused jäid alla Tallinnale ja purustuste mastaapsus polnud võrdväärne Narvaga, olid siinsel rünnakul üsna tõsised tagajärjed. Inimohvrite arv oleks aga võinud olla suurem, kui linn poleks õhurünnakuteks vastavaid valmistusi teinud: suur arv inimesi oli juba varem evakueerunud maale (Postimees 31.03.1944), mis vähendas oluliselt ohvrite arvu. Tartu linnale heideti 220 pommi, nende hulgas oli 189 lõhkepommi ja 31 süütepommi (ERA.R-60.160, l. 213). Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuuri dokumendis seisab, et usaldusväärsete andmete kohaselt osales rünnakus 300 lennukit (ERA.R-60.160, l. 203).

Suurim tulekahju puhkes Tööstuse (praegune Anna Haava) ja Vabriku tänava kandis, mida kirjeldas ka Jaan Roos oma päevikus:

Tööstuse tänaval avanes juba vaatepilt. Peaaegu kogu selle tänava majad olid hävinud. Osa maju oli juba põlenud, osa leekis veel tules. Elanikud seisid tummalt oma varandusenatukese juures, mida oli suudetud välja kanda (Roos 1997, lk 24).

Seda trööstitut vaatepilti kinnitab ka fotomaterjal (vt lisad 7 ja 8) ja kaart (EAA.T-949.1.2). Tulekahjude tõttu said kõvasti kannatada ka hooned Raekoja (praegune Raatuse) ja Uue tänava ristis ning Riia tänaval (ERA.R-60.160, l. 214). Kustutamistöodeks oli abi saanud Viljandist, Põltsamaalt, Elvast, Puhjast ja Kambjast (Postimees, 27.03.1944). Suur osa pommidest olid heidetud teisele poole

linnapiiri, eriti Tartu-Narva maantee väljasõidu kanti. Nende arvu hinnatakse kuni 1000 ja paljud neist olid suurekaalulised pommid, mille trehtrite läbimõõduks oli kuni 14 meetrit. Ükski nii suurekaalulistest pommidest elamupiirkondadele ei langenud, sest politseidokumendi järgi oli õhutõrje Nõukogude lennukid väljapoole linnapiire juhtinud (ERA.R-60.160, l. 203). Võib oletada, et Saksa õhutõrje oli juhtinud pommid Raadi lennuväljalt eemale. Samuti võib eeldada, et Tartu puhul kasutati sama taktikat nagu Tallinna ja Helsingi ründamisel. Näib, et mõlema rünnaku puhul taheti tabada raudteed – sellest ka suured purustused Tallinna südalinnas, baltijaama vahetus läheduses ning Tartus Tööstuse ja Vabriku tänavatel. Nõukogude võimude jaoks oli rünnakutega kaasnevad tsiviilisikutest ohvrid paratamatud. Seda, et eesmärk pühitseb abinõu, ning et tihtipeale on eesmärgi saavutamiseks vaja tuua ohvreid, iseloomustab ka ütlus *Лес рубят, щепки летят* (“kus raiutakse puid, seal lendavad laastud”).

29.03.–04.04.1944 politseidokumendis seisab, et järgnevad arvud on lõplikud: hukkus 59 inimest, haavatuid oli 103 (nendest 43 oli raskelt haavatud). Esimese politseijaoskonna (Tähtvere, Vaksali ja osa kesklinnast) piirkonnale visati 93 pommi, millest 81 olid lõhkepommid ja 11 süütepommid (ERA.R-60.160, l. 223-224, 223.). Teise politseijaoskonna (Karlova, Tammelinn ja osa kesklinnast) piirkonnale visati 40 pommi, millest 36 olid lõhkepommid ja 4 süütepommid (ERA.R-60.160, l. 213). Kolmanda politseijaoskonna (Raadi ja ülejõe) piirkonnale heideti 88 pommi, millest 72 olid lõhkepommid ja 16 süütepommid (ERA.R-60.160, l. 213). Linna piirkonda heideti 189 lõhkepommi, 39 põlenud maja, 53 täielikult purustatud hoonet ja 216 osaliselt purustatud hoonet (ERA.R-60.160, l. 213-214, 223). Täielikult purustatuks tunnistati hooned, mis oli vigastatud ulatuses 75% ja enam, tugevalt vigastatud hooned 35–74%, kergemalt vigastatud hooned 10–34% ulatuses ja kerged vigastused piirdusid purustatud katuste ja korstnatega (EAA.T-949.1.2) Eelpool mainitud kaotused on arhiividokumendi andmete alusel esitatud tabelites, mis on käesoleva uurimuse lõppu paigutatud lisades nr 1–5. Nimetatud tabelites on toodud purustatud hoonete tänavad politseijaoskondade järgi, samuti hukkunute kategoriseering (mees, naine, laps või sõjaväelane). Kõik arvud on võetud Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuuri dokumendist ning tabelid on koostatud vastavalt seal esitatud numbritele. Kui arvud on vastuolulised (summade arvutus), siis selle põhjuseks on vead algses dokumendis.

Õhurünnaku purustused ei piirdunud aga ainult ülalmainitud arvudega, sest kas õhutõrje töö, kehva sihtimise või lendurite ohutunde ja taganemise vajaduse tõttu

heideti pomme ka Tartu ümbrusesse: näiteks Täägu talu õuele Tähtvere vallas kukkus viis pommi, mistõttu varises talu elumaja, tappes neljakuuse beebi ja vigastades nelja inimest. Linnast põgenedes hukkus viis inimest, olles kahe kilomeetri kaugusel linnapiirist. Luunja valda, teise rajooniülema tööpiirkonda, heideti 33 süütepommi ja kümme lõhkepommi. Üks 250 kilogrammi kaaluv pomm jäi lõhkemata. Inimesed kannatada ei saanud. Luunja vallas sai Aravete küla Otsa talu elumaja, laut ja küün kannatada. Kaks veist said surma ja kaks haavata. Tartu valda heideti 12 suurekaliibrilist pommi, nendega inimohvreid ei kaasnud. Ligi pool tundi enne pommidevalangut Tartule, heideti Alatskivi mõisa juurde kruusaauku 6 pommi, mis võisid kaaluda ligi 50 kilogrammi, rikkudes sellega telefoniliini ja aknaid. Kell 22.30 heideti mõisapõllule pomm, mis ei kahjustanud ei vara ega inimesi (ERA.R-60.160, l. 223).

1944. aasta märtsikuu oli ebatavaliselt külm – Jaan Roosi päevikus seisab, et 30. märtsil oli 18 miinuskraadi (Roos 1997, lk 25), mistõttu oli inimeste vajadus omavalitsuse ja abistavate organisatsioonide järele vältimatu. Purustuste tõttu oli peavarjuta jäänud 1147 inimest (ERA.R-60.160, l. 204). Lisaks olid paljude elamute aknad purunenud. Inimeste vara, sealhulgas riided, olid põlenud või mõnel juhul ka varastatud.

Kõige esmasemat abi pakkus Tartu elanikkonnale Hjalmar Mäe rajatud organisatsioon Eesti Rahva Ühisabi ehk ERÜ. Organisatsioon hoolitses 27. märtsi Postimehe andmetel ka peavarju hankimisega (Postimees, 27.03.1944). ERÜ avas lisaks evakueerimiskodud väikelastele, mis asusid linnast väljas ning olid mõeldud neile ohutuks peavarjuks. Sinna olid oodatud täpsemalt need väikelapsed, kelle emad töötasid linnas ning ei saanud siit lahkuda (nt olid linnateenistujad) (Postimees, 29.03.1944). Sama organisatsioon avas juba õhurünnakule järgneval hommikul (s.o. 27. märts) Karlova mõisahoones supiköögi. Postimehe andmetel oli eestlaste osalus seal üsna väike, mistõttu toimetati toitu veoautodel erinevatesse linnaosadesse. Paljud inimesed ei julgenud oma hävinud hoonete rusude vahelt lahkuda ja valvasid seal oma allesjäänud vara (Postimees, 29.03.1944).

ERÜ abistas (koostöös Tartu Linna Kaubandusameti ja Kutsekogude Tartu esindusega) kannatanuid nii riideesemete, raha kui ka toiduga (Postimees, 28.03.1944). Tartu linnavalitsuse korraldusel toimus 31. märtsil õhurünnakus hukkunute ühine leinatalitus ja matmine Maarja kalmistu ühishaudu. Oma matusepaiga olemasolul korraldati

matusetalitus ka üksikutel haudadel (Postimees, 30.03.1944). 2014. aasta 26. märtsiks pole ühishaua asukoht enam teada (Kohler, Postimees 26.03.2014).

Ajutise majutusega aitas Tartu Linna Korteriamet (Postimees, 29.03.1944), kuid üldiselt oli Tartus vabu elamupinde (nii kortereid kui ka tube) vähe (ERA 2966.6.255.). Olukorda leevendas veidi linnast lahkunud üliõpilased, kelle tubadesse sai kannatanuid paigutada (Postimees, 29.03.1944).

Saksa okupatsioonivõimud hakkasid inimeste eluolu leevendamiseks üsna kiiresti pihta. Selleks oli vajadus okupeeritud rahva toetuse järele, mis keset Teise maailmasõja sündmusi oli eriti oluline. Üheks selliseks viisiks oli näiteks keeld kaupmeeste sulgeda oma kauplusi ilma tõsise vajaduseta ja eelnevalt ametiasutuselt loa saamiseta. Vastasel juhul võidi kaupmees võtta vastutusele süüdistatavana sabotaažis (Postimees, 30.03.1944). Normaalse argipäeva toimimise tõttu ei tohtinud linnast lahkuda ka majaomanikud, -valitsejad ja -hoidjad, kes pidid maja valvama ja selle eest vastutama. Registreeritud käsitöölised, sh õmblejad, rätsepad ja kingsepad ei tohtinud linnast lahkuda, sest neid peeti linnateenistujateks ja igapäevaste toimetuste ja eluolu sujumiseks oli vajalik nende olemasolu. Linna pidid jääma ka kodukorrastajad ja perekonna toiduvalmistajad, juhul kui nende tööandjast pere ilma nendeta linnas toime ei tule. Kui perekond sai nende teenistusest hakkama, oli neil lubatud linnast lahkuda (Postimees, 31.03.1944).

Selleks, et ükski abivajaja tänavale ei jääks, oli majaomanikul vastavalt kehtivale määrusele kohustus anda teada ja registreerida Korteriametis igasugused muutused üürnikega: kui keegi majast ära kolib, kui korter või osa sellest vabaneb jne (Eesti Sõna, 29.03.1944). See võimaldas inimesi vajadusel ajutiselt sinna paigutada. Lisaks said kõik need, kelle korterid või majad hävisid, teha politsejaoskonnas avalduse. Nende inimestega tegeles edasi Sõjakahjude Hindamise Amet. Avaldusse pidi märkima kõik hävinud vara koos selle maksumusega, samuti pidi tõestama, et neid esemeid tõesti omati. Selleks kutsuti näiteks ülekuulamisele keegi, kes suutis seda kinnitada. Positiivse otsuse korral hüvitati majaomanikule rahaline kaotus või kompenseeriti ehituskulude maksumus. Nii tunnustati ameti poolt kahjusaajaks näiteks E. Jakk, kelle Kesk tänava korter sai märtsipommitamise käigus purustusi (ERA.R-1157.1.17).

2. MÄRTSIPOMMITAMISTE KAJASTAMINE MEEDIAS

2.1. Ajakirjandus ja propaganda Eestis Saksa okupatsiooni ajal

Propaganda ja sõda käivad paratamatult kokku. Seda kasutatakse sotsiaalsetel ja poliitilistel põhjustel eesmärgiga kujundada või suunata inimeste suhtumist. (Manzaria ja Bruck, dateerimata). Georg G. Iggers on öelnud:

Hoolimata sellest, et ajaloolane ei saa end vabastada seotusest oma teadustööd ja järeldusi suunavatest väärtustest ja seega allika keerukuse tõttu ei sa iialgi taastada minevikku “wie es eigentlich gewesen” – minevikku, mis võimaldab rohkelt interpretatsioone –, on tal võimalik tõendite alusel ümber lükata mineviku moonutused. See on see, mis eristab ajalugu propagandast. (Iggers 2014, lk 32, käesoleva töö autori tõlge).

Propagandast, ning justnimelt Saksa okupatsiooniaegses Eestis, on kirjutanud oma magistritöö Kristo Nurmis. Eestikeelne ajakirjandus, mis oli kohaliku massimeedia üks põhiväljund, kuulus Eesti Omavalitsuse propagandasüsteemi käsutusse. Kehtis kohalik Saksa tsensuur. Eesti Omavalitsuse propagandasüsteem allus Propagandaametile, mis omakorda kuulus Propagandaministeeriumi ja idatalituse alla. (Nurmis 2011, lk 157). 1944. aastaks olid Saksa võimud ehitanud üles propaganda organisatsiooni, mille tööga olid hõivatud sajad eestlased (Samas, lk 4). Alfred Rosenberg, Hõivatud Ida-alade Riigiministeeriumi juht, nägi propagandat kui vahendit, mis aitab Nõukogude Liitu lagundada. Selleks pidas ta vajalikuks fokuseerida järgmistele põhilistele teemadele:

- kasutada ära nõukogude terrorit,
- rõhutada rahvuslikku vastasseisu,
- tekitada lootusi tsiviilelanikkonnas (Samas, lk 17).

Triin Tark, kelle magistritöö käsitleb samuti Saksa propagandat Eestis, toob oma magistritöös välja saksa propaganda kolm kategooriat:

- vabastamisnarratiiv,
- eksploateerimispropaganda,
- mobiliseerimispropaganda (Tark 2013, lk 19).

Siinkohal vajab märkimist, et viimane oli kõrvalekalle algsetest propagandapõhimõtetest. Rindeolukorra halvenemine oli üheks põhjuseks, mis nõudis kohalike kaasamist ning propagandapõhimõtete ümberkujundamist (Samas, lk 19).

1942. aasta jaanuarikuus kinnitas Hjalmar Mäe määruse, mis kehtestas kirjastustegevuse allumise haridusdirektorile ja Eesti Omavalitsuse juhile, kelleks ta ise ka parasjagu oli. See allutas kõik ajakirjanduslikud väljaanded, aga ka üksikud trükised ja mitteperioodika ning muuhulgas kirjastamise või trükkimisega tegelevate ettevõtete

rajamise, okupatsioonivõimudele alluva haridusdirektori mõju alla (Tomingas 1997, lk 8).

Kirjastuste tegevust piirasid seega nii Saksa kui Eesti ametivõimud, aga ka majanduslikud olud. Oli suur paberipuudus. Pärast tallinna märtsipommitamist (9.märts) oli paberi hankimine praktiliselt võimatu. (Valmas jt 2017, lk 9)

Kõigi sel perioodil avaldatud raamatute, artiklite ning ajakirjandusväljaannete sisusse tuleb seetõttu suhtuda kriitiliselt. Selleaegset olukorda silmas pidades on oluline arvestada, et ajakirjanduse, brošüüride jm laiale tarbijaskonnale suunatud lugemine tegeleb rahva meelsuse kujundamise ja mõjutamisega, mis tõttu ei saa kõiki seal esitatud fakte võtta tõena.

Sellegipoolest saab üsna hea ülevaate rahva meelsuse ja propaganda suhetest läbi Eesti Julgeolekupolitsei aruannete 1942–1944. Dokumentides tuuakse välja, et Eesti ajalehtedest omavat suurimat propagandistlikku mõju Eesti Sõna ja Postimees. Nende ajalehtede sisu tekitas aga elanikkonna, eriti intelligentsi, seas kriitilist suhtumist sakslaste vastu (Noormets 2002, lk 260). Lisaks on välja toodud, et rahvas saab objektiivse pildi toimuvast läbi Saksa teadete ja välismaiste raadiosaadete. Kui muidu on propagandistlik sõjasündmuste kajastamine enamasti leidnud positiivset tagasisidet, on kohalik intelligents skeptiline. (Samas, lk 292)

1944. aasta suveks oli olukord eestlaste propaganda uskumine nii madal, et ainsaks eestlaste poolt usutud saksa propagandaks olid nõukogude sõdurite poolt korda saadetud julmustega seotud informatsioon. Terroriga seonduvat propagandat esitati eestlastele eesmärgiga, et nad kaitseksid visalt Eesti territooriumit ning toetaksid sakslaste sõjalist tegevust (Alenius 2012, lk 53). Kari Alenius toob välja, et poliitilise politsei andmete järgi oli saksa propaganda liiga kergesti tuvastatav, mis tõttu ei tundunud see eestlastele usutav ja tekitas taotlusele vastupidise efekti (Samas, lk 55).

Propaganda ei tähenda ilmtingimata valetamist, vaid faktide tõlgendamist. See ei eelda alati tõega vastuollu minekut. Ago Uudelepp toob artiklis “Propaganda Aristotelesest tänapäevani” välja, et propaganda kui teabevoogu juhtimine, avaliku arvamuse mõjutaja ning käitumise suunaja läheb tagasi antiikaega (Uudelepp 2005). Esimese maailmasõja ajal oldi arvamusel, et propaganda tegemine seisneb inimestele millegi piisavalt palju kordamises ning kui see ei tööta, on probleem propaganda edastajas – järelikult ei ole sel inimesel piisavalt autoriteeti. Esimese ja Teise maailmasõja vahele jäänud üürikesel rahuajal muutus aga arusaam propagandast kui inimese mõjutajast: mõisteti, et ei piisa

ainult mõtlemise mõjutamisest, muutma peab saama ka käitumist. Propaganda tegemiseks on esiteks vajalik mingi institutsiooni vajadus saada masside poolehoid. Teiseks sammuks on propagandisti rakendamine. Propagandistile antakse vajaminev teave. Siinkohal oli vältimatu ka tsensuur – ilma selleta ei saa olla efektiivset propagandat, sest mitmete erinevate arvamuste hulk hajutab fookust ning vähendab propaganda mõju. Propagandist vastutabki selle eest, et massideni jõuaks võimalikult mõjus sõnum. Propagandateoreetikud olid sõdadevahelisel perioodil üksmeelel, et inimesteni jõudev sõnum peab olema ratsionaalne, vaid emotsionaalne. Emotsioonide vallas toimus aga lihtsustamine, mis tunnistas ainult äärmusi. see tähendas tunnete jagamist mustaks või valgeks, kogu maailm jagati heaks või halvaks jne (Samas).

Heiki Raudla toob välja viis klassikalise propaganda reeglit:

- sümpaatiareegel, mis seisneb tavalise inimese mõttemaailma mõistmisest ja ühise keele leidmisest;
- emotsioonide reegel, lähtub emotsioonide kasutamisest ratsionaalsete argumentide asemel;
- lihtsuse reegel – propaganda on veenev siis, kui tema mõistmine ei tekita vaimset pingutust;
- üldistuse reegel, mis lähtub arvamusest, et lubaduste andmisel tuleb seda teha üldsõnaliselt, end üksikasjadega sidumata;
- kordamise reegel, mille kohaselt peab propaganda rääkima korduvalt tõde, ent mitte kogu tõde (Raudla 2001).

Raudla kirjeldab ka kõige sagedasemalt kasutatavaid propagandamehhanisme:

- Siltide kleepimine, millega õhutavad rahvast andma hinnanguid, kuid mis ei põhine konkreetsetel asitõenditel;
- Säravad üldistused, põhineb enda seisukohtade samastamisele emotsioonidega laetud, hüveliste sõnadega (armastus, vendlus, vabadus);
- Tähenduste ülekandmine, mis tähendab, et propagandisti soovitud objektile kantakse üle muidu austatud ja hinnatud inimese toetus ja autoriteet. Kasutatakse sümboleid, mis tekitavad inimestel positiivseid või negatiivseid emotsioone;
- Tunnustuste kasutamine, mis seisneb toote või idee propageerimisel veenmist autoriteetse inimese poolt;
- Lihtinimestele apelleerimine, mille eesmärgiks on tekitada inimestes tunne, et need, kes propagandat esitavad, on lihtinimesed ning juba iseenesest seetõttu head ja targad;
- Kuhjamine, mis seisneb eesmärgi saavutamiseks ebaausate vahendite kasutamist.

Selliste vahendite hulka kuulub näiteks tsensuur, faktide varjamine ja tõemoonutamine; - *Band wagon* ehk massipsühhoosi mehhanism, miks sunnib inimesi massidega kaasa minema, tuues põhiargumendiks selle, et kõik teevad nii (Samas).

2.2. Märtsipommitamiste kajastamine ajalehes Eesti Sõna

Esimesed teated märtsipommitamistest ajalehes Eesti Sõna ilmus 9. märtsil. Eelmisel päeval oli kirjutatud õhu- ja tulekaitse eest hoolitsemisest, Helsingi pommitamisest ja Petseri kloostrile heidetud pommidest. Avaldatakse vajadust olemaks valmis võimalikuks terrorirünnakuks (Eesti Sõna, 8.03.1944).

9. märtsi, s.o kolm päeva pärast Narva rünnaku algust, on artiklis “Purustatud Narva” (esilehel, autori nime asemel väljaloetamatud initsiaalid) (Eesti Sõna, 9.03.1944) ja “Narva linn rusudes” (esilehel, autor Walter Kalveit) (Eesti Sõna, 9.03.1944) väljatoodud järgmised märksõnad: metsik, barbaarne, ürgviha ja -vaenlane, kultuuriline lääs *versus* ida metsikud hordid, mõrva- ning hävituskirg. Kui teise nimetatud “artikli” eesmärgiks näib olevat informeerimine Narvale tehtud rünnakust, siis esimese puhul ei saa seda öelda. “Narva linn rusudes” ei ole kindlasti lakooniline, kuid seal esitatud emotsioonid ei ole seatud esikohale, samuti on aru saada, et tegemist on uudisega. Esimeses kirjutises tuuakse välja eesti rahva ultimaatum käimas olevas võitluses – elada või hävida. Mõlemas artiklis on kiiduavaldus okupatsioonivõimude ettenägelikkusele seoses narvakate evakueerimisega. 9. märtsi Eesti Sõnas on esindatud nii informatiivne kui ka ülevoolava emotsionaalsusega, mitteinformatiivne ja propaganda eesmärki täitev artikkel.

Järgmine Eesti Sõna number 11. märtsil kirjeldab juba Tallinna märtsipommitamist, sellele on pühendatud tervelt kolm artiklit. “Terrorirünnakutes” (esilehel, autor puudub) rõhutatakse seda, et tegemist oli terrorirünnakuga, mida tõestab pommitajate sihiks olnud elamukvartalid ja kultuuriehitised (Eesti Sõna, 11.03.1944). Märksõnadeks on taaskord hävituskirg ning raevutsev barbar, kes ei oska kultuuri luua. Tahetakse rõhutada bolševismi ja bolševike julmust ja erinevust eestlastest. Kuigi mõonatakse, et on sõda, tuuakse välja Nõukogude ja Saksa vägede erinevus õhusõjas – viimased vallutasid 1941. aastal Tallinna nii, et ükski elumaja ei hävinud. Palju räägitakse “meist”. Artiklist paistab tugevalt välja soov rahva moraali kõrgena hoida. Rõhutatakse eestlasi ja eestlust. Manipuleeritakse lugeja tunnetega seoses purustustega: ühel hetkel on emotsionaalne kirjeldus eestlastele olulistest kultuuriobjektidest, mille eesmärgiks on ilmselt rahva ühendamine läbi ühiste kannatuste ning viha tekitamine

vaenlase suhtes. Järgmises lõigus on kirjas, et eestlane on kultuuri loov rahvas, ning hävitagu vaenlane kui palju tahes, eestlane loob uuesti ja vaenlane ise jääb aina vaesemaks. Artiklist läbi kumav propaganda on suunatud sellele, et bolševism on halb (“Bolševismi siiatulek tähendaks kõige kaotamist, mis eestlasele armas”). Kirjeldatakse tallinlaste vaprust, mille eeldatav mõju võiks olla lugejaid julgustav.

“Enamlaste terrorirünnak Tallinnale” (esilehel, autor puudub) on informatiivne artikkel. Loetletakse olulisemad hävinud objektid, rünnakus osalenud lennukite arv, rünnakuaeg jm (Eesti Sõna, 11.03.1944). Peidetud agenda puudub.

“Kindlameelselt ja abivalmilt” (esilehel, autor Hjalmar Mäe) on ilmselgelt propagandistlik üllitis. Mäe rõhutab, et rünnakuga tahab vaenlane tappa süütuid inimesi, rahvuslikke kultuurivarasid, külvata segadust ja paanikat, et vähendada vastupanuvõimet ning nõrgendada sõjalist rinnet, et saavutada oma siht, milleks on eesti rahva hävitamine (Eesti Sõna, 11.03.1944). Artiklis on kasutatud emotsioonidega laetud hüvelisi mõtteid ja sõnu. Rahvale sisestatakse, et nad on meelekindlad, ühtehoidvad. Taaskord põhjendatakse sõjalist tegevust ultimaatumiga – võitlus elu ja surma eest. Eraldi tuuakse välja noored, kes trotsisid ohtu ning pakkusid oma abi rünnaku tagajärgede likvideerimisel. Eesmärgiks näib olevat rahva aktiivse toetuse saamine sõjalise tegevuse puhul. Julgustatakse noori, et nad oleksid aktiivsed. Artiklist peegeldub kuvand, et Natsisaksamaa on hea, Nõukogude Liit on halb.

14. märtsi artiklis “Meie peame vastu” (autor Jüri Rimmelgas) seob autor Tallinnale tehtud rünnaku Narva sillapeade hävitamisega, mille eesmärgiks tagala moraali murdmine (Eesti Sõna, 14.03.1944). Kirjutisest paistab propaganda hästi välja. Rimmelgas kinnitab, et Narva rinne peab vastu ning kõik elanikud peavad samuti vastu.

Artiklis “Sõjavägi aitab toitlustada terroriohvreid Tallinnas” kiidetakse saksa sõjaväevõime, kellel on suur panus tallinlaste abistamises ning toiduabi pakkumises. Toit, mida abivajajatele pakutakse, on “ülimaitsev”, rahvast on palju (Eesti Sõna, 14.03.1944). Artiklis on kirjeldatud rahva tänulikkust abi eest, tunnustatakse nende meelekindlust. Tuuakse välja, et siin-seal heidab rünnaku üleelanud inimesed bolševike üle nalja. Rõhutatakse rahvuslikke tundeid: ühel keskealises mehel polevat viha olnud ka siis kui 1941. aastal tema naine ja kaks last küüditati ega ka nüüd kui tema maja ja kogu vara hävis. Estonia teatri varemete nägemine, aga tekitas enneolematu viha. Tõenäoliselt oli tegemist väljamõeldisega, nagu ka “Kallaletung Tallinnale” (Eesti Sõna, 14.03.1944), mis näib kirjeldavat fiktiivset kohtumist: nimelt olevat keegi

meelekindel ja rahulik inimene öelnud, et selle rünnakuga bolševikud midagi ei saavuta – tapsid mõned inimesed, kuid tema ise tuli varjendist, kuhu olid paigutatud sünnitushaigla patsiendid ning varjendis sündis kolm last. Keegi kolmas kõneleja sõnas aga rahulikult: “aga rinne püsib”. Tegemist oli väidetava jalutuskäiguga Tallinnas pärast rünnakut. Eesmärgiks näib olevat inimestele rahu sisendamine ja kõrge moraali hoidmine. Püütakse luua pilt, et vaenlane on nõrk.

15. märtsi anonüümne artikkel “Noored abistasid” (Eesti Sõna, 15.03.1944) kirjeldab vaprate noorte tegutsemist terrorirünnaku ööl. 12-aastane Valdek Käärt olevat olnud tervelt kolm ööpäeva ärkvel erinevates ülesannetes abistanud. Koolilapsed tegelesid kustutamistöödega, päästsid vara põlevatest majadest, abistasid haavatuid ning aitasid kasvatajaid lastekodu evakueerimisel. Artikkel ei kanna informatsiooni, pigem õhutatakse noorsugu kangelastegudele. Kolm ööpäeva üleval olnud ja päästetöid läbiviinud Valdek Käärt on ilmselt artiklikirjutaja liialdus. “Meie Estonia” (autor Juh. Vd. ehk Juhan Viidang) kirjeldab purustatud Estonia teatri lugu (Eesti Sõna, 15.03.1944). Märksõnadeks taaskord “barbaarne” ja “hävituskirg”. Eesmärgiks oli rahvale kinnitada, et toimunud enamlaste terrorirünnak Eesti inimeste ja rahvusliku kultuuri vastu ei heiduta rahvast. Artiklis on nii infomatsiooni Estonia teatri ehitamise kohta, kuid oma roll on artiklis ka propagandal.

19. märtsi artiklis pealkirjaga “Lööme rünnaku tagasi” (autor A.O., ilmselt August Oinas) kirjutab autor, kuidas kõigile on teada, et nõukogude väed ei tahtnudki sõjalisi objekte, vaid elamukvartaleid ja kultuuriasutusi pommitada (Eesti Sõna, 19.03.1944). Märksõnaks taaskord hävitamiskihk. Rünnaku peaesmärk, milleks oli majandusliku kahju kaudu töötahte murdmine ning lootusetuse ja passiivsuse tekitamine, jääb vaenlasel saavutamata, kui “rünnakule järgneb kohe asjalik ja rahulik elu üleskohendamine”. Selle eesmärk oli ilmselt taaskord rahva moraali ja tegutsemisjõu tõstmine. Iga inimene, kes on oma tööpostil, on osaline lahingus, sest panustab oma töötegemisega sõjapidamisega. 26. märtsi artiklis “Terroriohvrid” (autor Lds. ehk Juhan Pillikse) juhib väike laps oma ema tähelepanu “ilusatele küünaldele taevas”, mis osutusid valgustusrakettideks. Ema ja laps hukkusid. (Eesti Sõna, 26.03.1944) Kuigi tegemist oligi rünnakuga, kus suur osa hukkunutest olid naised ja lapsed, on see jutt suure tõenäosusega kirja pandud selleks, et lugejale seda hirmsat sündmust veelgi illustreerida. Välja on toodud lapse rõõm “ilusate, säravate tulede üle taevavõlvil” ja ema kahvatust, kui ta mõistis millega tegemist on. See artikkel pöörab tähelepanu hukkunutele:

Täna, pisut enam kui kaks nädalat hiljem, laseme oma vaimusilma eest läbi käia kõik need näod, keda me enam ei näe, kes on vägivaldselt kistud meie hulgast, kes on langenud ohvriks sellele maailma mürgitavale lohele, kes sirutab oma küüsi meie ja kogu Euroopa kultuuri järele (Eesti Sõna, 26.03.1944).

Autor kasutab meie-vormi ning kujutab märtsipommitamise ohvreid justkui märtreid, võrreldes neid rindele läinud lähedastega, kuid näib siis justkui ümber mõtlevat: tundub nagu selline ohvrite kujutamine ei ole päris õige.

Me ei kurvasta ohvrite üle, kes on langenud meie ühise mõtte eest, vaid oleme uhked neile. /... / Need ohvrid aga, kes langesid Tallinnas 9./10. märtsi ööl, ei langenud võideldes. Nad langesid ohvriks organiseeritud mõrvale (Eesti Sõna 26.03.1944).

Lisaks toob Juhan Pillikse taas võrdlusesse Saksa ja Nõukogude vägede rünnakud Tallinnale, kus esimesed ei teinud tsiviilelanikele ega mittesõjalistele objektidele kahju. Venelastele osutatakse kui “meie põlisvaenlane idas”. Artiklis seisab juba varem läbikäinud avaldus, et iga eestlane – olgu ta laps, naine või rauk – on venelasele vaenlane. Meriküla dessandist osavõtnud nõukogude sõjaväelaste käest leitud paberites olevat olnud kirjas, et iga eestlane on sõjaline objekt. Pillikse väidab, et Tallinnale tehtud terrorirünnak kinnitas seda fakti, kuna eriti heideti pomme elamutele naiste, laste ja raukade tapmiseks ja kultuuriväärtuste põletamiseks. Lugejatele tahetakse meelde tuletada “punast õuduste aastat” ning viidatakse venelasele kui mõistmatu looma palgega vaenlasele, kel puudub võitluses inimlikus ja rüütellikkus. Märksõnaks on jälle “metsaline”. Artiklis tahetakse eestlastes tekitada suurt ja erilist tunnet – just nemad seisavad müürina idas, tõrjudes loomastunud masse. Selles võitluses kirjeldatakse tavaliste inimestena eesti sõdureid, töölisi, naisi. Kuigi artikli pealkiri on “Terroriohvid” näib autorile terroriohvrite mälestamistest olulisem Eesti inimestes võitlusihha tekitamine ja võimendamine.

28.märtsil on artiklis “Nad võeti meie hulgast järsku ja julma mõrvaga” (autor Hjalmar Mäe) kirjutatud Eesti Omavalitsuse juhi kõne. Mäe kordab ema ja lapse lugu, ning rõhutab, et tegemist oli terrorirünnakuga, kuna Tallinnas puudusid sõjalised objektid (Eesti Sõna, 28.03.1944). Eesmärgiks ilmselt viha tekitamine vaenlases.

29. märtsil on artiklis “Enamlik mõrvaterror laste ja raukade vastu” kirjeldatud rünnakuohvriks langenud perekondi. Välja on toodud aadressid ja hukkunute nimed (Eesti Sõna, 29.03.1944). Tundub, et siinkohal on tahetud tõestada, et jutt hukkunud lastest ja vanuritest ei ole väljamõeldis ning tegemist ei ole anonüümsete ohvritega.

Nagu eespool öeldud, ei ole propaganda ja manipulatsioon ainult valetamine. Manipuleerimine on ka tõe väänamine või vaikimine. Eesti Sõnas on kajastatud Narva ja Tallinna pommitamist, kuid pole sõnagi kirjutatud Tartu pommitamisest mõned nädalad hiljem.

2.3. Märtsipommitamiste kajastamine ajalehes Postimees

Esimene märtsipommitamistega seotud artikkel Postimehes ilmub 14. märtsil: “Enamlaste terroritööd” (lk 2, autor K. E. ehk ilmselt Kaarel Eerme) sissejuhatuses mainitakse nii Helsingi pommitamist kui Narva – Eesti ühe auväärseima linna hävitamist. Sealjuures tuuakse välja, et Tallinna pommitamine ei olnud ettearvatav (Postimees, 14.03.1944). Siin on tegu ilmselge faktide painutamisega – õhuoht Tallinnale oli hästi teada. Artikkel kirjeldab eestlaste enneolematut vaprust. Samuti on tsiteeritud kedagi naisterahvast, kes oma vara põlevast hoonest välja kannab, ning kelle väljendus iseloomustavat ka üldist seisukohta ning arusaamist:

Teie võite meie kirikud, teatrid, avalikud hooned, haiglad, sajad ja tuhanded kodud purustada ja hävitada, kuid meid teie sellega siiski ei hävita... meie võitleme veel vapramalt, täie südikuse ja kõigi kannatuste kiuste edasi, edasi ja teie eneste hävitamiseni (Postimees, 14.03.1944).

Autori sõnul jäid Tallinna elanikud rünnaku ajal rahulikuks ning ei sattunud paanikasse, küll aga kasvas viha bolševismi vastu, mis sundis hambaid kiristama ja huuli kinni suruma. Artiklist käib läbi ka sakslaste kannatustele, kuid murdumatule sihikindlusele viitamine – lugejas tahetakse ilmselt tekitada tunnet, et eestlased ja sakslased on teiste jõhkrate suurriikide ohvrid. Emotsionaalselt kirjeldatakse rünnaku käiku ja purustusi, tsiteeritakse rünnakust heidutamatu töölist.

23. märtsi artiklis “Tallinn” (autori pseudonüüm või initsiaalid on – kk) võrreldakse 9./10.märtsi rünnakut linnale 1941.aasta sügissuvega, mil linnaelanike saatus oli kõigi ühiseks asjaks (Postimees, 23.03.1944). Märksõnadeks on punane viha, verehimu. Rõhutatakse konkreetset viha eestlaste vastu, kuid samas öeldakse, et rünnak ja hävitamissoov on ebaõnnestunud. Autor räägib ohvritest, kellest valdav osa on naised, lapsed ja raugad. Tekst on väga emotsionaalne ja kasutatakse rohkelt kujundeid, nagu näiteks: “Oli teostatud sügav ja suur aadrilaskmine meie rahva elavase organismi” (Postimees, 23.03.1944). Samuti tuuakse artiklis välja idanaabriga seotud traagilised sündmused: 1905. aasta revolutsioon, 1917. aasta revolutsiooni lained ning “punase õuduseaasta brutaaalsused”, millega peetakse silmas esimese nõukogude aastat. Autor

rõhutab artiklis eestlust ning kirjeldab, kuidas keset varemeid olid Vabadussõjas langenud kooliõpilaste mälestussambale üks inimene lilled viinud, keegi teine oli asetanud sinna aga Eesti lipu. Artikli autor viitab idanaabritele kui asiaatidele. Artikli eesmärk on ilmselt tuletada meelde Venemaaga seotud valulikke mälestusi, tekitada eestlastevahelist ühtekuuluvustunnet ning vastandada eestlasi ja venelasi lisaks kultuurilisele ning rahvuslikule erinevusele ka rassiliselt.

27. märtsi Postimehes on artiklis “Terrorirünnak Tartule” (esilehel, autor puudub) kirjeldus Tartule tehtud õhurünnakust. Artiklis seisab, et eranditult pommitati elamurajoone, põhjustades peavarjuta tsiviilisikutele meelehärmi. Tuuakse välja, et tänu laiaulatuslikule evakueerimisele ning rahva kinnipidamisele õhukaitse eeskirjadele, ei saavutanud rünnak oma “kuratlikku eesmärki”. Artiklis seisab, et kõik abivajajad on saanud nii meditsiiniabi, toitlustust ning leidnud peavarju (Postimees, 27.03.1944). Märksõnadeks on bolševike hävitustahe ning eestlaste mehine hoiak. Kiidetakse julgeid noori, kes abistasid õhurünnaku õöl, neid võrreldakse tublide saksa noortega. Välja on toodud ka mitmeid nimesid ning mõnele neist lubatakse ka teenetemärki. Artikkel on kirjutatud üsna informatiivselt, tonaalsus on tegus, rahvale tahetakse anda kindlustunnet. Selles artiklis ei esine tavapärasest õhutust bolševike vastu. Samas lehes on teadaanne “Elanikkonnale” (esilehel, autoriks piirkonnakomissaar Kurt Meenen), kes kiidab samuti noori abistajaid, õhutab peavarjuta jäänuid politseijaoskonda ning Korteri ameti poole pöörduma ning annab teada, et ERÜ toetab abivajajaid. Meenen nendib, et vaenlase plaan hävitada terroriga vana emajõe linna ei õnnestunud (Postimees, 27.03.1944).

28. märtsil on ühise pealkirjaga “Õhuterror ei suuda meid murda” (esileht) avaldatud Karl-Siegmund Litzmanni ja Mäe poolt peetud kõned Tallinnas terroriohvrite mälestusaktusel. Litzmanni kõnes samastatakse eestlasi sakslastega – inglaste ja ameeriklaste lennukid on pommitanud läbi sõja saksa linna ja nüüd on sama teinud nõukogude lennukid Eestile. Selline tegevus on kõneleja hinnangul kõike muud kui aus sõdimine, kuid selle tulemus nii eestlaste kui sakslaste jaoks on vastupidine vaenlaste soovitud. Nendel rünnakute tagajärjeks on “moraalne sirguajamine ja hingeline tugevnemine”. Hirmutatakse veel hullemate tagajärgedega kui Eesti peaks nõukogude võimu alla jälle naasma. Kõneleja sõnul on tagala sõjamoraal sama kõrge kui rinde oma – kõik panustavad kogu oma jõuga vaenlase alistamisesse. Ta toob välja eestlaste vastumeelsust ja negatiivset hoiakut bolševismi vastu, kirjeldab eestlasi ja sakslasi kui

sarnase saatusega rahvaid (Postimees, 28.03.1944). Mäe kõne on käesolevas töös juba varasemalt välja toodud Eesti Sõna 28. märtsi numbriga kirjelduses.

29. märtsi numbriga artiklis “Terrorirünnaku all kannatanute toitlustamine” (lk 3, autor puudub) kirjeldab ERÜ tegevust abivajajate toitlustamisega. Antakse teada, et esimesel päeval käis kohal vähe inimesi. Abivajajatele viidi suppi ka põlenud ja hävinud kvartalitesse, kust inimesed ei tahtnud oma vara juurest lahkuda (Postimees, 29.03.1944). Artikli eesmärgiks näib olevat rahvale kinnitamine, et nende eest kantakse hoolt ning neid abistatakse.

Artiklis “Peavarju paljaks põlenuile” (lk 3, autor puudub) annab informatsiooni neile, kes on peavarjuta (Postimees, 29.03.1944). Peidetud agenda puudub. Inimestel antakse teada, et need kaaskodanikud, kelle kodud rünnakus hävisid, ei jää lageda taeva alla.

31. märtsi Postimehes on artiklis “Tartu elanikud terroriöö tagajärgi ületamas” ajakirjaniku jutuaamine Tartu linnaeape Karl Keerdojaga. Jutuaamisest selgub, et rünnaku tagajärgedega tegelemine on olnud efektiivne. Kirjeldatakse evakueerimisprotsessi. Tuuakse välja, et osa evakueeritavatest oli lahkunud linnast juba enne rünnakut Tallinnale, suur osa evakueerus sellest sündmusest ajendatuna. Kirjeldatakse asjaajamist ning korraldust – kõik need, kes evakueerisid iseseisvalt, peavad end registreerima, linnateenistujad ei tohi linnast lahkuda (Postimees, 31.03.1944). Tegemist on informatiivse artikliga, mis seletab lugejatele nii nende kohustusi, kui ka linna ja omavalitsuse püüdeid tavapärase olustiku taastamise suunas.

2.4. Eesti Sõna ja Postimehe võrdlus märtsipommitamiste kajastamisel

Analüüsi aluseks kasutan eelpool esitatud Kristo Nurmise sõnastatud propaganda tegemisel kasutatavaid fookusteemasid hõivatud idaaladel (Nurmis 2011), Triin Targa nimetatud põhilisi propaganda narratiive (Tark 2013) ning Raudla loetletud klassikalise propaganda reegleid ning mehhanisme (Raudla 2001).

Mitmed artiklid on Eesti Sõnas ja Postimehes kattuvad. Eesti Sõna kajastas sündmusi rohkem, kuid just seal oli enam ülevoolavate emotsioonidega kirjutisi. Postimehes oli ülekaalus informatiivseid artikleid, mille eesmärgiks näis olevat eelkõige rahvale teabe jagamine ja oludest teavitamine. Sealjuures ei saa väita, et nendel artiklidel puudus tagamõte – Saksa okupatsioonivõimudele oli rahva toetus oluline. Seetõttu oli oluline ka näidata, et abivajajaid ei jäeta hätta. Nurmise nimetatud propaganda kolmest põhifookusest on esindatud kõik kolm, tihtipeale on neid kombineeritud ka ühe artikli raames. Iga sellise artikli puhul paistab välja, et Rosenbergi ideesid on võetud tõsiselt

ning neid on püütud maksimaalselt ära kasutada. Seda laadi artikleid iseloomustab suur emotsioonide (viha, kurbus, lootusrikkus) vaheldumine. Selline praktika on omane nii Eesti Sõnale kui ka Postimehele. Triin Targa nimetatud propagandanarratiividest on enim kasutust leidnud vabastamisanarratiiv: eelkõige kommunismivastane propaganda, kuid ka Saksamaa ülistuspropaganda. Need on samuti kasutusel mõlemas ajalehes.

Võttes aluseks Raudla väljatoodud viis klassikalise propaganda reeglit, olid äratuntavad neist mitmed. Kõige enam oli kasutatud emotsioonide reeglit, kus ajakirjaniku/propagandisti taotlus oli tekitada lugejas teatud emotsioone või hoiakuid: levinuimad neist oli viha, ohvrimeelsus, vastupidavus ja südikus. Samuti järgisid artiklid lihtsuse reeglit. Eesti lugeja jaoks ei olnud just seetõttu sakslaste propaganda veenev – tegemist oli liiga kergesti äratuntava manipuleerimisega. Kui nõukogude sõdurile suunatud Saksa propaganda rõhutas juutide ja bolševike süüd ning rõhuasetus oli nendevastasel võitlusel (Lomagin 1998), siis siin töös analüüsitud sündmuse kajastamisel Eesti ajalehtedes Eesti Sõna ja Postimees, õhutati viha ka üldiselt venelaste vastu. Käesoleva uurimuse käigus tuvastasin, et Saksa propaganda Eesti ajalehtedes järgib läbivalt taktikat, mida Manzaria ja Brucke nimetavad “vaenlane kui barbar: oht kultuurile” (*enemy as barbarian: threat to culture*) (Manzaria ja Brucke, dateerimata). Kuigi Manzaria ja Brucke'i näide põhineb Prantsusmaa meediakuvandil Pakistani kohta ning on eelarvamusi tekitav, oli 1944. aastate märtsipommitamise kajastamisega lood teisiti: Nõukogude Liit oligi ilmselgelt oht inimeste eludele ja kultuurile. Saksa okupatsiooni mõju alla kuulunud ajalehetoimetused ning nende kajastused sündmustest aga on propagandistlikud, sest uudiste ja informatsiooni avaldamisest kandis nii Eesti Sõnas, Postimehes jt ajalehtedes olulisemat rolli varjatud agenda, milleks oli rahva meelsuse mõjutamine, suunamine ja Saksa okupatsioonivõimude maine kujundamine.

Lehtedest olid kergesti leitavad Raudla kirjeldatud sagedasemad propagandamehhanismid. Kõige enam oli kasutuses kuhjamine, mis seisnes ebaausate vahendite kasutamises. Rahvale esitati rünnaku toimumist kui Nõukogude vägede sihilikku hävituskirge Eesti inimeste vastu, vaikides sõjalise tähtsusega objektidest nagu sadam, raudteed, kütuselaod, lennuväljad jm. Seda, et Saksa okupatsioon kasutas Nõukogude Liidu rünnakut Eesti linnade vastu väga efektiivselt oma propagandas, tõestab fakt, et toonased avaldused ja käibel olnud loosungeid nagu “terrorirünnak”, “barbaarne”, “kultuurigenotsiid”, kasutatakse siiani neid sündmusi kajastades (Puusaag 2015, Erelt 2014). Kui 1944. aastal oskasid inimesed olla kriitilised

ajakirjanduses esitatud üldistuste ja tõlgenduste suhtes, siis tänapäeval juhtub, et unustatakse ajaloolist konteksti arvestada ning kõiki esitatud fakte kriitiliselt analüüsida.

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö käsitles 1944. aasta märtsipommitamiste sündmuseid, andes ülevaate rünnakute olemusest ning nende põhjustest ja tagajärgedest ning analüüsides nende rünnakute kajastamist ajalehtedes Eesti Sõna ja Postimees. Narva pommitamise puhul kasutas Punaarmee taktikat, mida oli rakendatud Teise maailmasõja jooksul korduvalt ja väga edukalt. See nägi ette õhurünnakut vahetult enne maavägede saabumist. Tallinna ja Tartu pommitamistel kasutati uut taktikat, mida oli esmakordselt kasutatud Helsingi peal, nendele rünnakutele maavägede pealetungi ei järgnenud. Rünnakute eesmärgiks oli väegrupp Nordi purustamine, tagalapiirkonna ning rinde varustamise häirimine. Selleks üritati pommitada nii lennuvälju, sadamat, raudteid kui ka muid transpordisõlmi. Sõjalises mõttes ei olnud märtsikuus toimunud rünnakud Eesti linnadele efektiivsed, millest on tänapäeval tehtud järeldusi, et Nõukogude vägede eesmärgiks oligi vaid kultuuriobjektide ja elamurajoonide hävitamine. Selline arvamus on tihedalt seotud 1944. aasta märtsikuu sündmuste kirjelduste ja käsitlustega eestikeelsetes ajalehtedes Eesti Sõna ja Postimees, mis täitsid eelkõige Saksa okupatsioonivõimude propaganda ülesannet. Seda, et eesmärgiks olid sõjalise tähtsusega objektid, kinnitavad ka tugevad purustused nii Tallinna kesklinna kandis, mis on Balti jaama läheduses, kui ka Tartu Tööstuse ja Vabriku tänava põlengud, mis on väga lähedal raudteele ja raudteejaamale. Samuti oli palju pomme heidetud Tartu linna väljasõidukohale Narva suunas, mis võimaldab eeldada, et eesmärgiks võis olla Raadi lennuvälja pommitamine. Kõige suuremad purustused lasusid Narva linnal: selles oli suurim roll Nõukogude vägede pommitajatel, kuid ka taganevatel sakslastel, kes õhkisid tähtsamaid ehitisi. Ajalooline Narva oma barokkstiilis hoonestusega oli hävitatud. Tänu sakslaste läbiviidud sundevakueerimisele, oli linn tühi, kuid tsiviilisikutest ohvrid ei olnud siiski välistatud. Tallinnale langenud pommides oli tsiviilisikutest hukkunute arv suurim. Kokku hukkus õhurünnaku tõttu 757 inimest, põlengutes hävis ligi 20% hoonetest. Tartu kaotused nii hoonete kui inimohvrite näol olid väiksemad kui Tallinnal ja Narval – hukkus 59 inimest ning kannatada sai suuremal või vähemal määral umbes 300 hoonet. Tallinna puhul oli tegemist suurte

purustustega, kuna Saksa õhutorjet tabasid ootamatused nii laskemoona lõppemise ka tehnika rikete tõttu. Tartu pommitamise puhul tõin välja nii sündmuse käigu, muutused linnapildis ning püüded tagajärgede likvideerimiseks. Siin olid abiks nii arhiivimaterjalid kui ka mälestused.

Kuigi tegemist oli traagiliste sündmustega, mille tagajärjel hukkus sadu inimesi, hävis arhitektuur ning kultuuriobjektid, võimaldas see Saksa okupatsioonivõimudel seda oma propagandas ära kasutada. 1944. aasta märtsikuu ajalehtedes Eesti Sõna ja Postimees käsitleti sündmust kui venelaste isiklikku, ürgset viha nii eestlaste endi kui nende kultuuri vastu. Märtsipommitamisi kasutati ära rahva meelsuse mõjutamiseks – õhutati viha venelaste ja bolševike vastu, kiideti sakslasi, valitsevat meelsust kirjeldati stabiilse ning eestlaslikult rahulikuna, et okupatsioonivõimudel oleks rahva toetus sõjalise tegevuse jätkamisel. Loodetavasti on käesolevast tööst abi märtsipommitamiste kajastamise mõistmisel tänapäeva meedias.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

1. Arhiiviallikad:

ERA.R-364.1.133. ENSV Vabariikliku Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks. Aktid ja ekspertide otsused Narva puusillale, bastionidele ja Suurele Bulvarile tekitatud sõjakahjude kohta. (1945)

ERA.R-364.1.135. ENSV Vabariikliku Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks. Aktid ja ekspertide otsused Narva kirikutele: Issandamuutmise Peakirikule, Jaani, Aleksandri ja Soome-Rootsi kirikule ning Apostliku Õigeusu ja Jaani koguduse kalmistutele ja kalmistute mälestusmärkidele tekitatud sõjakahjude kohta. (1945)

ERA.3-364.1.137. ENSV Vabariikliku Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks. Aktid ja ekspertide otsused Narva linnas muinsuskaitse all olevatele elamutele tekitatud sõjakahjude kohta. (1945)

ERA.R-364.1.130. ENSV Vabariikliku Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks. Aktid ja lisad Narva Raekoja ansamblile – Raekojale, Börsihoonele, Kaalukojale, Vanale Apteegile ja Fonne majale tekitatud sõjakahjude kohta. (1945)

ERA.R-364.1.150. ENSV Vabariikliku Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks. Akt ja ekspertide otsused fašistide poolt Narva Linnamuuseumile tekitatud sõjakahjude kohta. (1945)

ERA.R-364.1.151. ENSV Vabariikliku Komisjon Saksa fašistlike sissetungijate ja nende kaasosaliste roimade ja nende poolt tekitatud kahjude uurimiseks. Akt ja ekspertide otsused fašistide poolt Peeter I Majamuuseumile tekitatud sõjakahjude kohta. (1945)

ERA.R-1157.1.17. Sõjakahjude Hindamise Ameti Sõjakahju toimik. (03.06.1944-19.07.1944)

ERA.R-60.1.60. Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur. Nädalaaruanded, informatsioonid ja telefonogrammide sündmuste kohta. (29.12.1943-29.07.1944)

ERA2966.6.255. Korteriameti tegevuse ülevaade. Kirjavahetus ja elanike avaldused täiendava põrandapinna saamiseks. (21.08.1941-03.06.1944)

ERA.2966.6.249. Tartu Linnavalitsuse toimik (13.aprill 1943-9.juuni 1947). Kirjavahetus õhurünnakute läbi tekkinud kahjustuste kõrvaldamise ja hüvitamise kohta. (13.04.1944-09.06.1944)

EAA.T-949.1.2. Plaanid, aruanded ja protokollid linna ühiskondlike taastamistöde kohta. Sõja ajal purustatud hoonete nimekirjad, varemete seisukorra kirjeldused ja kaardimaterjal. (1944)

2. Publitseeritud allikad

Halder, F. (1950). The Private War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of the Supreme Command of the German Army (OKH) 14 August 1939 to 24 September 1942. Publitseeritud dokument Kansase Fort Leavenworth Library Services valduses.

http://militera.lib.ru/db/0/pdf/halder_eng6.pdf

[viimati kasutatud 15.05.2018]

Kivimäe, J., Kõiv, L. (koostajad) (1997). Tallinn Tules. Tallinna Linnaarhiivi toimetised. Tallinna Linnaarhiiv: Tallinn.

Noormets, T. (koostaja) (2002). Eesti Julgeolekupolitsei aruanded 1941–1944. Eesti Riigiarhiiv.

<https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/11615>

[viimati kasutatud 15.01.2018]

3. Meediakajastused

Eesti Statistika (1943). Nr 14/15 (4/5). Tallinn: Generalkomissar in Reval.

www.digar.ee/arhiiv/et/download/134791

[viimati kasutatud 15.01.2018]

Eesti Sõna, 8.03.1944.

Eesti Sõna, 9.03.1944. Purustatud Narva.

Eesti Sõna, 11.03.1944. Terrorirünnakud.

Eesti Sõna, 11.03.1944. Enamlaste terrorirünnak Tallinnale.

Eesti Sõna, 14.03.1944. Sõjavägi aitab toitlustada terroriohvleid Tallinnas.

Eesti Sõna, 14.03.1944. Kallaletung Tallinnale.

Eesti Sõna, 15.03.1944. Noored abistasid.

Eesti Sõna, 20.03.1944.

Eesti Sõna, 29.03.1944. Enamlik mõrvaterror laste ja raukade vastu.

Eerme, K. (1944). Enamlaste terroritööd. *Postimees*, 14.03.

Erelt, P. (2014). Mõödub 70 aastat märtsipommitamisest: sõda naiste ja laste vastu. *Eesti Ekspress*, 9. märts.

<http://ekspress.delfi.ee/kuum/moodub-70-aastat-martsipommitamisest-soda-naiste-ja-laste-vastu?id=68200725>

[kasutatud 15.05.2018]

Gontšarenko, T. (2005). Narva hävitamise ainus elav tunnistaja. *Põhjarannik*. 31.05.

<http://arhiiv.pohjarannik.ee/article.php?sid=5913>

[kasutatud 01.05.2018]

Jaeger, A., (2016). Aasta 1944: Tartu suurpommitamine 26. märtsi. *Maaleht*, 26.märts. <http://maaleht.delfi.ee/news/teeb/maal/aasta-1944-tartu-suurpommitamine-26-martsil?id=73768791> [viimati kasutatud 15.01.2018]

Jänts, P. (1944). Narva pärast teiskordset õhurünnakut, *Eesti Sõna*, 16.03.

Kalveit, W. (1944). Narva linn rusudes. *Eesti Sõna*, 9.03.

Kohler, V. (2014). Ühe ööga hävis palju elusid ja kodusid. *Tartu Postimees*, 26.märts. <https://tartu.postimees.ee/2740080/uhe-ohtu-ning-ooga-havis-palju-elusid-ja-kodusid> [viimati kasutatud 15.01.2018]

Litzmann, K. (1944). Õhuterror ei suuda meid murda. *Postimees*, 28.03.

Maaleht, 26.03.2016.

Mäe, H. (1944). Kindlameelselt ja abivalmilt. *Eesti Sõna*, 11.03.

Mäe, H. (1944). Nad võeti meie hulgast järsku ja julma mõrvaga. *Eesti Sõna*, 28.03.

Narva tragöödia (2004). Raadiosaade sarjas *Päevasüda*. Kaja Kärneri intervjuu Vilma Thalbergiga. Eesti Rahvusringhääling. <https://arhiiv.err.ee/vaata/paevasuda-paevasuda-narva-tragoodia> [kasutatud 01.05.2018]

Oinas, A. (1944). Lööme rünnaku tagasi. *Eesti Sõna*, 19.03.

Pillikese, J. (1944). *Eesti Sõna*, 26.03.

Postimees, 11.07.1943.

Postimees, 23.03.1944.

Postimees, 27.03.1944. Terrorirünnak Tartule.

Postimees 28.03.1944.

Postimees 29.03.1944. Terrorirünnaku all kannatanute toitlustamine.

Postimees 29.03.1944. Peavarju paljakspõlenuile.

Postimees 30.03.1944.

Postimees, 31.03.1944. Tartu elanikud terroriöö tagajärgi ületamas.

Postimees 26.03.2014.

Poots, L., Einasto, J. (2014). *Postimees* 26.03.

Puusaag, E. (2015). Märtsipommitamine – mitte ainult Tallinn. Eesti Häääl = Estonian News: eestlaste ajaleht Inglismaal, nr 2347, 17. märts. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=eestihaal20150317.2.21> [kasutatud 15.05.2018]

Remmelgas, J. (1944). *Meie peame vastu*. Eesti Sõna, 14.03.

Sõda Narvas (2004). Raadiosaade sarjas *Kirjutamata memuaare*. Autor Lauri, L. Räägivad Vilma Taalberg, Valdek Kulbach, Kalju Vest, Endel Kask ja Voldemar Selter. Eesti Rahvusringhääling.
<https://arhiiv.err.ee/vaata/kirjutamata-memuaare-kirjutamata-memuaare-soda-narvas>
 [kasutatud 01.05.2018]

Toode, A. Videoloeng (2015). Teadus kolme minutiga: Manipuleeritud märtsipommitamine. Eesti Rahvusringhäälingu portaal, 10. dets.
https://etv.err.ee/v/elusaated/teadus_kolme_minutiga/saated/50955b77-db8a-4edd-98c6-058fd008452d/teadus-kolme-minutiga-manipuleeritud-martsipommitamine
 [kasutatud 15.05.2018]

4. Kirjandus

Alenius, K. (2012). The Success and Failures of German War Propaganda in Estonia, 1941–1944. *Arhivele Totalitarismului*, 1–2. Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, lk 41–58.

Hiio, T., Maripuu, M., Paavle, I. (toim.) (2006). Estonia 1940–1945: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Inimsusevastate Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus: Tallinn.

Hiio, T. (2009). Tallinna pommitamine 1944. a märtsis. *Estonica Entsüklopeedia Eestist*.
http://www.estonica.org/et/Tallinna_pommitamine_1944_a_martsis/
 [viimati kasutatud 15.05.2018]

Iggers, G. G. (2014). The Role of Professional Historical Scholarship in the Creation and Distortion of Memory. *Chinese Studies in History*, 8. dets, lk 32–44.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/CSH0009-4633430303>
 [viimati kasutatud 15.05.2018]

Jürima, Ü. (dateerimata). Tartu õhutõrje (mälestused).
<http://wehrmacht.rindeleht.ee/yksused/tartu6hut6rje/tartu6hut6rje.html>
 [viimati kasutatud 15.01.2018]

Laar, M. (2008). Sinimäed 1944. II Maailmasõja lahingud Kirde-Eestis. Varrak: Tallinn.

Liias, T. (2010). Tallinna õhutõrje 1944. aasta märtsipommitamise ajal. *Akadeemia*, 3 (252), lk 417–435.

Lomagin, N. (1998). Soldiers at War: German Propaganda and Soviet Army Morale During the Battle of Leningrad, 1941–44. *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, nr 136, lk 1–56.

Manzaria, J., Bruck, J. (dateerimata). Media's Use of Propaganda to Persuade People's Attitude, Beliefs and Behaviour. *Ethics of development in a global environment*.
https://web.stanford.edu/class/e297c/war_peace/media/hpropaganda.html
 [kasutatud 01.05.2018]

Maripuu, M. (2012). Omavalitsuseta omavalitsused. Halduskorraldus Eestis Saksa okupatsiooni ajal 1941–1944. *Dissertationes Historiae Universitatum Tartuensium*, nr 26. Tartu Ülikooli Kirjastus: Tartu.

McTaggart, P. (1999). Bloody Standoff at the Narva Bridgehead. *World War II*, kd 14, nr 2, lk 54.

Mertelsmann, O. (2007). Ida-Virumaale sisserändamise põhjused pärast Teist maailmasõda. *Ajalooline Ajakiri*, 1 (119), lk 51–74.

Nurmis, K. (2011). Das Fein Gleschliffene Glas. Saksa okupatsiooni aegne propaganda organisatsioon Eestis, 1941–1944. Magistritöö. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, ajaloo ja arheoloogia instituut: Tartu.

http://www.ester.ee/record=b4544612*est

[viimati kasutatud 15.05.2018]

Raudla, H. (2001) Heast ja halvast propagandast. Riigikogu toimetised, nr 4. Riigikogu: Tallinn.

<https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Heast-ja-halvast-propagandast.pdf>

[viimati kasutatud 01.05.2018]

Roos, J., (1997). Läbi punase öö 1. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sterrett, J. (2007). Soviet Air Force Theory, 1918-1945. Routledge: London and New York.

Tark, T. (2013). Eesti elanikkonna reaktsioonid saksa propagandale 1941–1944. Magistritöö. Tartu Ülikool: Tartu.

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/33690/Triin_Tark_%202013.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[viimati kasutatud 01.05.2018]

Tomingas, J. (koostaja) (1997). Eesti Raamat 1941–1944. Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia, Eesti Rahvusraamatukogu: Tallinn.

<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:283732/264561/page/5>

[viimati kasutatud 01.05.2018]

Toode, A. (2015). Kes lõhkus Narva? Merike Ivask (Toim.). *Narva Muuseumi toimetised 16*. 2015. Sõda ja sõjajärgne Narva linnamaastikus. Sõda ja sõjajärgne Narva linnamaastikus. Narva: Sihtasutus Narva Muuseum, lk 108–157.

Uudelepp, A. (2005). Propaganda Aristotelesest tänapäevani. Riigikogu toimetised, nr 11. Riigikogu: Tallinn.

<https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-11/propaganda-aristotelesest-tanapaevani/>

[viimati kasutatud 01.05.2018]

Vahter, T. (2004). Stalini Kotkas. Täna 10 aastat tagasi: Vene kindral: mina pommitasin Tallinna. *Eesti Ekspress*, 1. september.

Vahter, T., Vedler, S. (2005). Tallinna kaitsja. *Eesti Ekspress*, 2. juuni.
<http://ekspress.delfi.ee/kuum/tallinna-kaitsja?id=68999979>
[viimati kasutatud 15.05.2018]

Valmas, A. jt (koostajad) (2017). Eesti raamat välismaal 1944–2010 = Estonian books abroad 1944–2010 = Das Estnische Buch im Ausland 1944–2010: bibliograafia. Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu: Tallinn.
<https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:311730>
[viimati kasutatud 01.05.2018]

5. Fotod:

II maailmasõda. Tartu pommitamine Vene lennuväe poolt: õine tulekahjukuma Hetzeli t kohal. Tartu, 26.03.1944. Foto Ilja Pähn. (Hetzelstrasse - J. Liivi t.), TM F 1038:26, Tartu Linnamuuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/1354756>
[viimati kasutatud 15.01.2018]

II maailmasõda. Tartu pommitamine Vene lennuväe poolt: õine tulekahjukuma Vabriku t kohal. Tartu, 26.03.1944. Foto Ilja Pähn. , TM F 1038:25, Tartu Linnamuuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/1353649> /viimati kasutatud 15.01.2018/
[viimati kasutatud 15.01.2018]

SUMMARY

The bombing of Estonian cities in March 1944 and their representation in newspapers Eesti Sõna and Postimees

The bombing of Estonian cities in March 1944 (known as the March bombings) is burnt in deep in Estonians' historical memory. This thesis describes these events, including the reasons behind the bombings and the consequences to civilians and buildings, as well as analyses the representation of those events in the newspapers Eesti Sõna and Postimees.

March 1944 had a tragic impact on Estonian cities and civilians. Narva with its baroque architecture, which dated back to the 17th century, was demolished. Tallinn was attacked a few days later. There were no documented deaths among civilians in Narva, as the Germans managed to evacuate almost all the people from the city. In case of Tallinn, there were hundreds of civilian casualties since bombs were dropped on residential areas. Many cultural objects were destroyed, 20 percent of the buildings were in flames, which led to 20,000 homeless people. In the evening of the 26th of March, the Red Army's long-range aviation bombers attacked Tartu. There is no academic paper concerned with this event so far, probably because Narva and Tallinn had to deal with more serious consequences. 59 people died because of the bombing of Tartu and about 300 buildings were affected by the offensive. There is a widespread understanding in today's media that those bombings did not have a military purpose, meaning that their only goal was to kill innocent people and destroy Estonian cultural objects. This opinion is connected to the representation of the bombings in the newspapers Eesti Sõna and Postimees in 1944. During German occupation in 1941–1944, the media was completely subordinated to the Nazi propaganda machine, meaning that all presented information should be read very critically. During the analysis, I found out that articles published in Eesti Sõna were more propagandistic than the ones in Postimees. Both newspapers also had many articles that were exactly the same.

LISAD

Lisa nr 1. Politsei andmetel 26.–27.03.1944 Tartu pommitamisel täielikult purunenud hooned (ERA.R-60.1.60). Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur. Nädalaaruanded, informatsioonid ja telefonogrammid sündmuste kohta.

Politseijaoskonna piirkond	Tänav	Majanumber	Kokku hooneid
1. politseijaoskond			13
	Gustav Adolfi	33,51,52	3
	Kooli	42	1
	Oa	34	1
	Söögiturg	6	1
	Taara pst	14, 16, 18	3
	Toomeoru	Tartu Ülikooli pumbajaam	1
	Tähtvere	18a	1
	Tööstuse	2	1
	Vabriku	6	1
2. politseijaoskond			14
	Aleksandri	92	1
	Eha	13,17,29	3
	Filosoofi	6,15,17,62	4
	Kungla	13	1
	Riia	22	1
	Räni	5	1
	Sõbra	38	1
	Tammekuru	9	1
	Tähe	11	1
3. politseijaoskond			26
	Jaama	17, 19, 19a	3
	Kalmistu	14, 45, 47	3
	Lubja	3	1
	Meltsiveski	84,84a	2
	Mäe	20, 22	2
	Narva	103	1
	Peetri	52, 82	2
	Pikk	30	1
	Puiestee	15, 33, 49, 54, 54a	5
	Pärna	8a, 17, 19	4
	Uus	8, 36	2
Kokku täielikult purunenud hooneid: 53			

Lisa nr 2. Politsei andmetel 26.-27.03.1944 Tartu pommitamisel põlenud hooned (ERA.R-60.1.60). Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur. Nädalaaruanded, informatsioonid ja telefonogrammid sündmuste kohta.

Politseijaokonna piirkond	Tänav	Majanumber	Kokku hooneid
1. politseijaoskond			17
	J. Liivi	8, 10	2
	Tööstuse	2, 9, 9a, 11, 13, 13a, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30	13
	Vabiku	5	1
	Viljandi	11	1
2. politseijaoskond			8
	Eha	19	1
	Kesk	19	1
	Riia	18, 20, 24, 26, 28, 101	3
3. politseijaoskond			14
	Meltsiveski	82	1
	Narva	105	1
	Raekoja	85, 87, 89, 91, 93, 95, 97	7
	Uue	2, 3, 4, 5, 65	5
Kokku täielikult põlenud hooneid: 39			

Lisa nr 3. Politsei andmetel 26.–27.03.1944 Tartu pommitamisel hukkunud, inimeste arv (ERA.R-60.1.60). Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur. Nädalaaruanded, informatsioonid ja telefonogrammid sündmuste kohta.

	1. politseijaoskond	2. politseijaoskond	3. politseijaoskond
Mehed	7	10	7
Naised	4	13	5
Lapsed	2	-	2
Sõjaväelased	3	1	3
Kokku	16	24	17

Lisa nr 4. Politsei andmetel 26.–27.03.1944 Tartu pommitamisel raskelt vigastatud, inimeste arv (ERA.R-60.1.60). Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur. Nädalaaruanded, informatsioonid ja telefonogrammid sündmuste kohta.

	1. politseijaoskond	2. politseijaoskond	3. politseijaoskond
Mehed	7	2	6
Naised	4	10	7
Lapsed	2	-	2
Sõjaväelased	3	-	-
Kokku	16	12	15

Lisa nr 5. Politsei andmetel 26.–27.03.1944 Tartu pommitamisel kergelt vigastatud, inimeste arv (ERA.R-60.1.60). Eesti Julgeolekupolitsei Tartu Peavälisosakonna Poliitilise Politsei referentuur. Nädalaaruanded, informatsioonid ja telefonogrammid sündmuste kohta.

	1. politseijaoskond	2. politseijaoskond	3. politseijaoskond
Mehed	7	23	4
Naised	8	24	4
Lapsed	-	-	-
Sõjaväelased	-	-	-
Kokku	15	47	8

Lisa nr 6. II maailmasõda. Tartu pommitamine Vene lennuküla poolt: öine tulekahjuküla Hetzeli t kohal. Tartu, 26.03.1944. Foto Ilja Pähn. (Hetzlstrasse - J. Liivi t.), TM F 1038:26, Tartu Linnamuseum.
<http://www.muis.ee/museaalview/1354756>

Lisa nr 7. II maailmasõda. Tartu pommitamine Vene lennukõõri poolt: öine tulekahjukõõri Vabriku t kohal. Tartu, 26.03.1944. Foto Ilja Pähn, TM F 1038:25, Tartu Linnamuseum. <http://www.muis.ee/museaalview/1353649>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kadri-Ann Mägi (sünnikuupäev 06.01.1993)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“1944. aasta märtsipommitamised ja nende kajastamine ajalehtedes Eesti Sõna ja Postimees”,

mille juhendaja on dotsent Olaf Mertelsmann,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 28.05.2018